

OK - Geografija

III

B 21

GEOGR. OBZORNIK

/1974 3

91

49097400318.1

ZR V LJUBLJANI - FF

CDEISS 8

Leto XXI

Štev. 1

Ljubljana

1974

; t

VSEBINA

ČLANKI

Jakob MEDVED:	Neposredno opazovanje	1
Marjan RAVBAR:	Črne gradnje kot element transformacije slovenske pokrajine In posledica neusmerjene urbanizacije	11
Milan OROŽEN-Adamič:	Problemi zbiranja in obdelave podatkov v urbanističnem planiranju	14
Jelka KUNAVER:	Storitvena obrt kot predmet geografskih proučevanj	17
Božo KRISTAN :	K uvajanju kvantitativnih metod in avtomatizirane kartografij v sodobno geografsko raziskovanje (3 karte)	20
Dušan PLUT:	Belokranjsko vinogradništvo – proučitev prirodnih pogojev (Z skici)	27
Mavricij ZGONIK:	Geografska opažanja in razmišljanja s poti po Srednjih Slovenskih gori- cah	33
Božo W*ISTAN:	Ob izidu karte "Škofjeloško pogorja in soseščina"	38

DRUŠTVENE VESTI

Ivan GAMS:	V spomin profesorja Toneta OBLAKA	37
Z. KNEZ-Šterbenc:	Geografski krožek na celjski gimnaziji	41
Cita MARJETIČ:	Vprašalnik o Geografskem obzorniku	42
Milan ŠIFRER:	Posvetovanje o problemih urejanja in varstva okolja v geografski luči ter redni letni občni zbor Geografskega društva Slovenije	44

Slika na naslovni strani:

Načrtna gradnja stanovanjskih sosesk pri Lenartu (foto M. Zgonik)

GEOGRAFSKI OBZORNIK, časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo. Izhaja štirikrat letno. Izda-
ja Geografsko društvo Slovenije, Odsek za geografski pouk. Uredniški odbor: dr. Ivan Gams, dr.
Svetozar Ilešič, dr. Vladimir Kokole, dr. Avguštin[^] Lah, Dušan Kompare, Milan Vrečo

Glavni uridnik Mora Radinja, Ljubljana, GrIntovška 1. Upravnik Cita Marjetič

Za člane GDS je letna naročnina 25 dinarjev, za nečlane in ustanove 30 dinarjev. Naročajte in
plačujte na naslov: "Geografski obzornik", Ljubljana, Aškerčeva cesta 12, šte. tek.rač. 50101-
-678-48839

Za vsebino člankov so odgovorni avtorji sami
GO izhaja t finančno pomočjo izobraževalne skupnosti Slovenije
Tiskal: Zavod SRS za statistiko v Ljubljani

geografski obzornik

časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo

leto XXI
štev. 1
1974

Jakob Medved

UDK 371.333:910.1(497.12)

NEPOSREDNO OPAZOVANJE

i.

Kot pri vseh drugih predmetih tako tudi pri pouku geografije spoznavna pot temelji na spoznavnih fazah, kot jih je kratko formuliral Lenin v svojem trinomu "od živega opazovanja do abstraktnega mišljenja in od njega v prakso". Na spoznavni poti ima opazovanje zelo pomembno mesto, zato ni naključje, da vse metodike poudarjajo važnost opazovanja pri pouku geografije in da metodo opazovanja navadno postavljajo na prvo mesto. V skladu s spreminjanjem vsebine geografske učna snovi in težišča obravnave sta se spreminjala tudi pomen in težišče opazovanja. Vse dokler je bila geografija v šolah predvsem deskriptiven in nomenklaturen predmet, ki je suho registriral gorovja, reke, pokrajine, dežele, narode, mesta in proizvodnjo, od učenca pa zahteval, da je znal na parnel čimveč imen in števil, se je opazovanje omejevalo predvsem na spoznavanje raznih topografskih elementov, čitanje zemljevida itd., torej predvsem na indirektno opazovanje.

Odkar se je uveljavila Humboldtova misel, da je narava v vsakem delu zemeljskega površja odraz celote, kar pomeni, da nam tudi ozko omejen prostor domačega kraja omogoča spoznavati elementarne zemljepisne pojme in stvarne odnose, ki so potrebni za razumevanje tujega in za direktno opazovanje nedostopnega sveta, je opazovanje dobilo znatno večji pomen. Janez Tomšič v svoji Metodiki zemljepisnega pouka¹⁾ pravi, da mora načrt opazovanja upoštevati: a) spoznavanje domačega kraja, b) spoznavanje osnovnih zemljepisnih pojmov in prostorskih razdalj, c) uvajanje in razumevanje zemljevida, da si bodo učenci lahko predstavljali področja, ki jih ne moremo neposredno opazovati. Spoznavanja domačega kraja z opazovanjem naj bi bilo zelo različno in naj bi zlasti obsegalo:

1) Janez Tomšič: Metodika zemljepisnega pouka. Metodika II, Pedagoška knjižnica štev. 5, Zveza pedagoških društev LR Slovenije, Ljubljana, 1956.

- opazovanje, ki so usmerjana na spoznavanje sestave in oblike tal
- biogeografska opazovanja
- opazovanje človekovega dela in
- zvezdoslovna in vremenska opazovanja.

Veliko pozornost posveča opazovanju tudi Mavricij Zgonik v svojem delu "Metodika geografskega pouka", kjer podrobno klasificira vrste opazovanja in med drugim poudarja, da "Vse, kar domače okolje oziroma domačija nudi, je potrebno direktno posredovati" s pomočjo opazovanja.

Vse te zahteve in misli metodikov geografskega pouka pa ostajajo skromna želja, ki je bilo pri dosedanjem konceptu geografije kot učnega predmeta težko izvedljiva. Načelo koncentričnih krogov je na izmed takih resnih ovir. Po tem načelu, ki temelji na prostorskem pojmovanju zahteve od bližnjega k daljnemu, obravnavamo najprej domači kraj in od tod prehajamo na ožjo in širšo domovino, Evropo in druge Zemljine. Načelo koncentričnih krogov je tesno povezano s pojmovanjem, da je šolska geografija v bistvu regionalna geografija. Osnovni smoter tega koncepta je oblikovati učencem osnovne predstave o posameznih deželah, ki naj bi bile čimbolj celostne. Spoznanja obče geografije, torej spoznanja, ki niso enkrtna, temveč splošno veljavna in imajo zato transferni značaj, obravnavamo v osnovni šoli deloma v petem, deloma v šestem razredu, v večini primerov pa tam, kjer pri obravnavi regionalne geografije najprej zadenemo na nov pojem.

Po tem konceptu ni osnovni smoter geografije kot učnega predmeta spoznavanje geografskih zakonitosti, temveč spoznavanje dežele za deželo, kontinenta za kontinentom. Pri tem konceptu ni naš namen, da bi iz posameznih primerov pridobivali osnovna, splošno veljavna geografska spoznanja in s tem vzgajali v učencih geografski način mišljenja, temveč da bi ta spoznanja le omogočila razumevati naravna in družbene razmere v tujih deželah. Ker pa najprej obravnavamo domači kraj in nato širimo našo obravnavo na druge dežele in kontinente, menimo, da smo s tem zadostili zahtevi od bližnjega k daljnemu. Verjetno smo po prostorski poti res zadostili tej zahtevi, toda v spoznavni poti delamo usodno napako, ki se zelo negativno odraža v vzgojno-izobraževalni vrednosti geografije kot učnega predmeta. Načela od bližnjega k daljnemu ne moremo pojmovati tako, kot ga pojmuje pri koncentričnih krogih in po stari tradiciji - šolska geografija je regionalna geografija temveč ga moramo pojmovati v smislu Leninovega trinoma. Naš laboratorij je geografsko okolje, enotno, nedeljivo in kompleksno. Zato ga lahko poučuje enotna geografija. To okolje pa lahko proučujemo in opazujemo le tam, kjer nam je dostopno, to je v naši neposredni okolici. Povsod drugod se naša opazovanja lahko naslanjajo le na posredne vire, torej na posredno opazovanje. Če hočemo opazovanje v šoli dati pravo mesto, moramo temeljito spremeniti dosedanje pojmovanje načela od bližnjega k daljnemu. Ne smemo se zadovoljiti s tem, da bi po enaki metodi obravnavali domače okolje in oddaljene dežele, temveč mora večino spoznanj učenec pridobiti z opazovanjem domačega okolja. Splošno veljavna spoznanja, ki jih bomo pridobili z neposrednim opazovanjem, pa bomo prostorsko razširili na vsa področja, za katera so značilna. S tem se pojmovanje načela od bližnjega k daljnemu močno spremeni. Neposredna okolica je naša opazovalnica, naš laboratorij, iz katerega črpamo spoznanja, ki nam omogočajo ne samo spominsko in prostorsko zaznavanje tujih dežel, temveč omogočajo tudi razumevanje in samostojno ugotavljanje zakonitosti.

Opazovanje lahko dobi pravo mesto v naših šolah samo s pravilnim pojmovanjem načela od bližnjega k daljnemu. Zaradi tega je potrebno, da si različna pojmovanja tega načela nekoliko podrobneje ogledamo.

Odkar je Heinrich Pastalozzi postavil princip bližine, je ta prodril v vse specialne didaktike. Pri geografiji kot učnem predmetu se je uveljavil v izrazito prostorskem smislu. Učno snov začnemo z obravnavo domačega kraja, domače dežele in države ter jo nato širimo na Evropo in druge celine. Ob takem pojmovanju načela bližine si zastavimo dvojno vprašanje:

- Ali res pominjamo posameznih dežel z oddaljenostjo od nas pojema?

2) Mavricij Zgonik: Metodika geografskega pouka, Pedagoška knjižnica 13-14, Ljubljana 1961

- Ali se res sposobnost spoznavanja geografske stvarnosti pri učencih zmanjšuje hkrati z oddaljenostjo dežele?

Nedvomno je odgovor na prvo vprašanje negativen. Vendar pri pouku geografije bližnjim deželam posvečamo največ pozornosti. Tako je domačemu kraju in domači državi posvečeno (v osnovni šoli 5. in 8. razred., v gimnaziji 4. razred) najmanj eno leto, Evropi in drugim zemljinam pa tudi po eno leto: tako imamo na primer za obravnavo Francije na razpolago nekako 3 tedne, za Kitajsko mogoče 14 dni, za Brazilijo pa dve uri.

Pri iskanju odgovora na drugo vprašanje pa se spomnimo, da se težave pri regionalnogeografski obravnavi pojavijo takoj, ko prehajamo iz neposredne okolice, kjer je bilo vsaj teoretično mogoče izvajati načelo opazovanja, k bolj oddaljenim deželam, kjer to ni mogoče. Lahko bi rekli, da se pojavijo težave, ko prehajamo od domoznanstva k regionalni geografiji. Od tu naprej načelo od bližnjega k daljnemu sloni na trhljih nogah. Neposredno opazovanje je mogoče organizirati le v neposredni okolici šole, zaradi tega se pri pouku geografije bolj oddaljenih pokrajin poslužujemo raznih pripomočkov za ponazarjanje (diafilmi, filmi, diapozitivi itd.) ter skušamo dati učencem prave predstave. Zato je pri obravnavi drugih dežel popolnoma vseeno, ali prej obravnavamo Španijo ali Poljsko, Kano ali Avstralijo.

Načelo od bližnjega k daljnemu lahko tudi drugače pojmuje. Gotovo so enostavne stvari otroku bližje kot komplicirane. Po moji sodbi lahko rečemo, da je v primerjavi z obravnavo Jugoslavije in jugoslovanskih pokrajin vsa druga regionalna snov sorazmerno lahka. Na našem ozemlju so se tisočletja križali tuji politični, verski in kulturni vplivi, čez naše ozemlje so se selila številna ljudstva, ki so pustila tu svoje fizične in kulturne sledove, ki še danes marsikje odločilno vplivajo na zunanji videz kulturne pokrajine. Ali smemo pripisovati petošolcu sposobnosti, da bo vse to dojel in da bo ob tem dobil osnovne predstave, zaznave in pojme, nujno potrebne za razumevanje tujih dežel? Da je regionalnogeografski prikaz Slovenije kot celote ali Jugoslavije zelo težak, dokazuje dejstvo, da doslej še nimamo knjige "Slovenija". Vsak učitelj geografije ve, kako težko je dati učencu prave predstave o Jugoslaviji. Če vprašamo učence, katere naše pokrajine so jim ostale najbolj v spominu, potem bomo videli, da ima največ učencev predstave o velikih naravnih enotah Jugoslavije. Posebno pa jim bodo v spominu ostale tiste pokrajine, ki se od drugih zelo razlikujejo in imajo na sebi za učence nekaj privlačnega. Učiteljem navadno dobro uspe obravnavati te pokrajine, ker je prikaz velikih, kontrastnih enot lažji ter učencem dostopnejši. Učenci v Ljubljani ali Mariboru bodo v eni uri dojel mnogo več o Sahari kot pa o celjski regiji, čeprav morda drugo s potovanja dobro poznajo, medtem ko Saharo niso nikoli videli.

Z ugotovitvijo, da so enostavne pokrajine, kot je puščavsko področje, učencem bližje kot pa prostorsko bližnje visoko razvite industrijske pokrajine, dobi načelo od bližnjega k daljnemu novo, neprostorsko pojmovanje. Kar je prostorsko blizu, ni vedno tudi duševno blizu.

Ni nobenega dvoma, kako je to načelo – od bližnjega k daljnemu – pojmoval Pestalozzi. Pojasnil je ta princip z mislijo, da je bližina odvisna od individualnosti posameznika, od stopnje njegovega razvoja. Kaj nam bodo odgovorili učenci 6. razreda, če jih bomo vprašali, kaj bi radi zvedeli pri pouku geografije? Ali bodo res učenci iz Maribora nestrpno pričakovali, da bi zvedeli kaj novega o Slovenskih goricah? Mislim, da na vprašanje ni potrebno odgovoriti. Ta pokrajina je del njihovega življenja, zato jim je vsakdanja in nezanimiva, čeprav jim je lahko v bistvu neznana. Mladina si želi spoznavati tuji svet, neznane dežele, neznane načine življenja itd. Zaradi tega jim je Karel May ljubši kot pa kakršna koli zemljepisna knjiga o Sloveniji. Za spoznavanje njegove domovine, njegove neposredne okolice nora mladega človeka šele vzgojiti. Ves čas šolanja moramo učenca navajati na opazovanje, razmišljanje in sklepanje. Mišljenje in odkrivanje geografske stvarnosti je v primerjavi. Iz tega sledijo štiri temeljne zahteve geografskemu pouku:

- povezan mora biti z domačijo, z domačim okoljem,
- upoštevati mora načelo duševne bližine.
- odražati mora stvarno, resnično podobo sveta,
- prikazovati mora svet kot celoto in mora iskati nove načine, ki bodo odpravili dosedanje linearno obravnavanje posameznih dežel; svet mora zajeti kot kompleksno enoto od domačije do najbolj oddaljenih.

daljenih dežel.

Pri tej primerjalni obravnavi je domačija, domača dežela izvor spoznanj. Svet se pri obravnavi vedno kaže kot celota in domačija in domovina kot sestavni del tega sveta. Po obravnavi enostavnih pokrajinskih tipov v svetu jih vodimo k obravnavi kake domače pokrajine in tako sestavljamo košček za koščkom mozaik naše dežele. Tako naj bo domovina ogledalo sveta. Čeprav je v primerjavi z mnogimi drugimi deželami majhna, obsega vendar zaradi izredne pestrosti naravnih in družbenih razmer toliko različnih življenjskih okolij, da nam omogoča idealna izhodišča. Nasprotno pa naj obravnava tujih okolij pomaga razumevati regionalne procese v domačem okolju.

Ta oblika geografskega pouka je priprava za kasnejšo sistematično problemsko obravnavo. Pripravlja osnovna spoznanja, vzbuja prostorske predstave, oblikuje potrebne pojme in vzgaja geografski način mišljenja.

II.

Da bi neposredno okolje postalo res izvor geografskih spoznanj, naš laboratorij, kjer bomo spoznavali in preskušali uporabnost zakonitosti in pravil, zato novi učni načrt za pouk geografije v osnovni šoli in novi učni načrt za pouk geografije v gimnaziji predvidevata stalna geografska opazovanja, ki naj bi trajala vso dobo šolanja. Ker so sistematična trajna opazovanja v našem šolstvu nov pojav, je potrebno, da si dobro ogledamo smotre, organizacije in načine direktnega opazovanja.

Smotri opazovanja. Smotre opazovanja lahko določimo z vidika geografije kot znanosti ali pa z vidikov, kaj lahko prispeva geografija k splošnim vzgojno-izobraževalnim smotrom. Ker geografija ni v šoli zarodi same sebe in ker ni smoter splošno izobraževalne šole, da bi vzgajala mlade "mini" geografe, kemike, matematike itd., temveč da jim da splošno izobrazbo in da jih nauči, kako sami pridejo do novih spoznanj. Torej lahko smotre opazovanja določimo le iz vidika vzgojno-izobraževalne vrednosti geografije. Na vprašanje, zakaj naj bi se mlad človek ukvarjal z geografijo, ne moremo odgovoriti, da je bilo vedno tako. Ni samo ob sebi umljivo, da kak predmet ostane v šoli, temveč mora tisti predmet tudi kaj specifičnega prispevati k vzgoji mladega občana. Če hočemo, da bo geografija v moderni dobi ostala v šoli, mora biti življenjsko potrebna tako posamezniku kot družbi. Deskriptivni del njene dosedanje vloge v šoli že močno prevzemajo sredstva javnega obveščanja. Smoter pouka geografije v splošnoizobraževalni šoli se ne sme omejiti samo na informativno vlogo, t. j. na opisovanje dežel, prikazovanje načinov življenja ter usmerjenosti in stopnje gospodarskega razvoja, torej v najboljšem primeru na pasivno diagnozo, temveč mora do okolja zavzeti aktivni odnos in vzgajati rhladega človeka, da bo znal spreminjati to okolje in z njim pravilno gospodariti.

Osnovni družbeni smoter geografije kot učnega predmeta je, da prispeva svoj delež k splošni izobrazbi mladega človeka, da prispeva svoj delež k osveščanju bodočega samoupravljanja, ki odloča o bodoči izrabi prostora, kot gospodarstvenik o trgovski izmenjavi, mednarodni delitvi dela, kooperaciji, investicijah, smotni razmestitvi gospodarskih, stanovanjskih in turistično rekreacijskih objektov, kot volivec o lokalnih stanovanjskih gradnjah in smiselni komunalni ureditvi, kot kmet o izrabi zemljišča itd. Za smotno odločanje o teh vprašanjih pa morajo občani spoznati tako posamezne mikrogeografske dejavnike kot njihovo vlogo v geografskem okolju na določeni stopnji družbeno ekonomskega razvoja. Le tako bo lahko svobodno odločal o smotni izrabi prostora. Kako drago je lahko nepoznavanje geografskih faktorjev in vztrajanje pri pasivnem odnosu do okolja, se vidi v sodobnem splošnem zanemarjanju človekovega življenjskega okolja in velikanski škodi, ki nastaja zaradi nepravilnega gospodarjenja s prostorom.

Drugi osebni smoter geografskega pouka je predvsem v povečanju spoznanj in zvišanju splošne izobrazbe. V česu daljšanja življenjske dobe, vedno pogostejših stikov s tujimi deželami, možnosti zaposlovanja v tujini, možnosti potovanj in delovne kooperacije je potrebno, da zna človek okolico opazovati, ne pa samo loviti kilometre. Potovanja v oddaljene kraje, ki so bila v preteklosti omogočena le redkim izbrancem, postajajo vedno bolj življenjska stvarnost. To nas lahko veseli, hkrati pa nam nalaga nove dolžnosti. Že marsikateri četrtošolec ima več predstav o sosednjih deželah, kot jih je lahko v polpretekli dobi dala šola. Dnevno gleda televizijske oddaje, ki ne kažejo samo kulise, temveč tudi resnično pokrajinsko stvarnost, čita časopise in revije ter posluša radio. Če hočemo te vtise urediti in ovred-

notiti, potrebujemo določeno tehnike. Danes je preplavljamo z informacijami množičnih obveščevalnih sredstev pravi pedagoški problem in se moramo naučiti te informacije pravilno izrabiti. Za resnično izrabljanje informacij pa morajo biti izpolnjeni določeni pogoji. Če pustimo, da gredo informacije pasivno mimo nas, v nas ne zapuste globljih vtisov in spoznanj. Druge znanosti so tehniko kot spoznavno sredstvo že znatno bolj izrabile. Pri opazovanju vremena se vedno bolj poslužujemo tehničnih sredstev. Na potovanju v tujino nam za informacije o zgodovini, umetnostni zgodovini in arhitekturi dobro služijo razni vodiči, medtem ko nam pri geografskem prikazu navadno odpovedo. Nekoliko nas še seznanijo z naravnogeografskimi razmerami, pa le tu so velike pomanjkljivosti v vrednotenju teh razmer, medtem ko je drugod velika praznina. Te praznine pa je mogoče dopolnjevati, če učenca naučimo opazovati, da bo znal s pomočjo določenih tehnik "brati življenje v kulturni pokrajini". Razen teh splošnoizobraževalnih osebnih smotrov pa lahko geografija z vzgojo geografskega načina mišljenja daje posamezniku mnogo koristnih izkustev za bogatejše osebno življenje, koristnejšo izrobo prostega časa in aktivnejše družbeno življenje.

Za doseganje teh osebnih in družbenih smotrov je potrebno učence naučiti opazovati in jim s tem pomagati razumevati današnjo kulturno pokrajino kot rezultat obstoječih naravnih osnov, kulturnih, ekonomskih vplivov samega okolja in širših družbenih vplivov. Ob primerih naj bi učenec spoznal, da je sleherna pokrajinsko geografska stvarnost rezultat sodelovanja različnih dejavnikov in da je ne moremo tolmačiti monokavzalno. Taka monokavzalna tolmačenja so zelo nevarna pri pouku, ker učence ne navajajo na kritično mišljenje in s tem na iskanje resničnih življenjskih problemov v prostoru. Končno rečeno pomenijo monokavzalna, deterministična tolmačenja ne samo nedopustno poenostavljanje in kratkoviden dogmatizem v geografiji, temveč predstavljajo tudi nevarnost, da učenci tak poenostavljen način mišljenja in sklepanja prenašajo tudi na druga področja.

Kot pri slehernem drugem predmetu tako tudi pri geografiji ne more sloneti spoznavni proces na grmanju posameznih slik, pa naj so še tako lepe, ali z drugimi besedami na kopičenju vtisov brez hkratnega uvrščanja v posamezne kategorije. Za razvoj mišljenja ni dovolj, da učencem posredujemo samo že gotova spoznanja, temveč jim moramo dati tudi orodje, to je naučiti jih metod in poti, po katerih lahko sami pridejo do teh spoznanj. Te metode in poti pa morajo biti neodvisne od posameznih primerov, morajo biti univerzalne, čeprav so zrasle iz posameznih primerov in jih tudi preverjamo na posameznih primerih.

Odvračanje od monokavzalnega in dualističnega mišljenja je končno samo poudarjanje linije enotne geografije, h kateri teži geografija kot veda, ki tvori most med naravnimi in družboslovnimi vedami in vzgaja celostno mišljenje. Seveda pa teh kvalifikacij ne vzgaja samo geografija. Mnogo teh kvalifikacij lahko dobimo samo z obravnavo konkretnih primerov. Vprašajmo se, zakaj je ta obrat ravno tu in ne kje drugje? Zakaj ravno te vrste obrat in ne kakšne druge vrste? Odgovor na ta vprašanja pomeni upoštevanje stopnje razvoja tehnike in skozi to prizmo vrednotene naravne in družbene razmere v konkretnem primeru. Toda ta kvalifikacija ne ostane osamljena, temveč ima transferne sposobnosti. Neizvežbanemu opazovalcu nudi agrarna pokrajina le zanimivo ali dolgočasno podobo menjajočih se gozdov, njiv, travnikov z vmesnimi naselji. Toda mi moramo naučiti učenca, da se bo vprašal, zakaj so tu polja in tam travniki, zakaj tu raste monokulturni smrekov gozd, tam pa mešani ali listnati gozd? Zakaj je tu izrazita polikulturna izraba zemlje, tam pa veliki kompleksi enotnih kultur. Zakaj je tu tak tip vaških naselij, tam pa drugačen. Opazovalcu, ki obvlada načine, tehniko in sredstva za opazovanje bo kmalu jasno, da sedanja zunanja podoba ne daje vedno zadovoljive razlage za pravila "železarne ob železovi rudi ali premogu", "lesnopredelovalna industrija sredi gozdnih področij", "visoki donosi na dobrih, rodovitnih tleh" itd. Na osnovi kritične obravnave opazovanih primerov in svojih lastnih opazovanj bo učenec prihajal do spoznanja, da so pri razvoju določene oblike sodelovali različni naravni in družbenoekonomski dejavniki in da je vloga posameznih dejavnikov od primera do primera različna. S tem bomo napravili prvi korak k opuščanju klasične regionalnogeografske obravnave vsih dežel sveta, ki že dolgo časa zavira pravo spoznavno pot. Ta smer se je oblikovala kot znanstveni princip v določenem obdobju razvoja znanosti in se je brez kritičnih prilagajanj prenesla v šole. Vsestranski prikaz absolutnih vrednosti posameznih dejavnikov, kot so geološke razmere, tla, podnebje, rastje, izraba tal, naselja, promet in gospodarstvo so pri obravnavi že močno napolnili z vtisi, preden preidemo k človeku, "kroni stvarstva". To krono stvarstva pa zopet prikazujemo v določeni pokrajini po kriterijih, ki so zopet "izven človeka v tej pokrajini" po nacionalni, rasni in poklicni sestavi, gostoti poselitve itd. Zakaj šolska geografija ne bi imela končno poguma, da bi sistem geografskega spoznavanja postavila na pravo mesto, postavila ta sistem z glave na

na noga, na noge človeka, ki v tej pokrajini živi ter v skladu z lokalno stopnjo družbenoekonomskega, socialnega in tehničnega razvoja vrednoti in izrablja naravne razmere. Potem nam bo kmalu jasno, da številni geofaktorji nimajo trajnega dominantnega pomena in da je njihova dominanca vezana na določeno stopnjo razvoja, medtem ko v naslednji stopnji razvoja lahko izgube svoj pomen in da stopijo v ospredje novi dejavniki. Ne bo odveč, če bo geografija opustila poudarjanje odločilne vloge posameznega geofaktorja. Nasprotno, kdor pozna dosti geofaktorjev, bo lažje spoznal tistega, ki ima v določeni fazi razvoja večji pomen.

Organizacija in načini opazovanja. Organizacije in načinov opazovanja ni mogoče določiti enkrat za vselej in za vse primere, saj so v podrobnostih zelo odvisni od opazovalnice. Vendar pa lahko prikažemo določene oblike in načine, ki bodo verjetno zelo pogosto uporabni pri spoznavanju različnih opazovalnic ali pa bodo služili kot izhodišče za iskanje novih organizacijskih oblik in načinov spoznavanja.

a) **Organizacija opazovanj.** Pravilna organizacija sistematičnih geografskih opazovanj je za spoznavno pot odločilnega pomena. Na drugi strani pa je od organizacije opazovanj odvisno, ali se bodo ta sploh izvajala ali pa bodo ostala le zaželen, toda neuresničljiv princip. Da je to res, nam dokazuje dejstvo, da danes le malo pojmov in spoznanj pridobimo z direktnim opazovanjem in da sistematičnih opazovanj nimamo organiziranih na nobeni šoli. Za take razmere so seveda številni objektivni in subjektivni vzroki. Ovire, ki so mogoče izhajale iz samega koncepta geografije kot učnega predmeta, smo že omenili, zdaj pa so odstranjene ali vsaj omiljene v novem učnem načrtu za osnovno šolo in v konceptu novega učnega načrta za pouk geografije v gimnaziji. Obstaja torej vprašanje, kako premostiti druge objektivne ovire, zlasti tiste, ki izhajajo iz ustaljenega šolskega reda in urnika, in kako v obstoječih razmerah organizirati sistematična opazovanja. Glede na dejstvo, da v eni sami učni uri v večini primerov ni mogoče opraviti določene opazovalne naloge, saj marsikje niti ne bi prišli do opazovalnice in nazaj, se bo potrebno posluževati različnih možnosti. Od šolskih vodstev bomo morali doseči, da nam z zamenjavo učnih ur omogočijo, da bomo v določenih časovnih obdobjih obiskali izbrano opazovalnico, kdaj in kolikokrat, to je odvisno od značaja izbrane opazovalnice. Osebnostno mislim, da bi morali vsako izbrano opazovalnico skupno obiskati najmanj dvakrat letno. Prvi obisk, lahko bi ga imenovali uvodno seznanjanje z opazovalnico, bi bil potreben kmalu po začetku šolskega leta. Na tem ogledu naj bi učence seznanili z objektom opazovanja, z njegovo lego, položajem in značajem. Seznanili bi jih s programom celoletnih opazovalnih nalog, nakazali bi osnovna vprašanja, katera naj bi s celoletnim opazovanjem našli odgovore. Pretežna večina nadaljnega opazovalnega dela naj bi slonela na skupinskem in individualnem delu. Program opazovanj naj bi bil sestavljen iz logično zaključenih delov, tako da bi skupine po pet ali šest učencev opazovale in raziskovale določeno področje. Pri tem pa moramo posvečati posebno pozornost, da bo kljub različnosti opazovalnih nalog sleherna skupina spoznala različne načine in tehnike opazovanja, ki so predvidene za določen razred. V tej fazi opazovanja je učitelj predvsem organizator in svetovalec. Njegovo delo je predvsem v tem, da razred kot celoto in še posebej posamezne skupine seznanja z načini spoznavanja opazovalnic, to je z anketiranjem, kartiranjem, zbiranjem podatkov, merjenji, uporabo virov itd. Ko so posamezne skupine opravile svoje delo, to je, ko so zbrale podatke, opravile merjenja, dokončale anketiranje ali kartiranje, jih učitelj uvaža v načine obdelave in vrednotenje podatkov ter izdelavo delnih sintez. Posamezne skupine naj bi dale poročilo o svojem delu na skupnem zaključnem obisku opazovalnice, kjer naj bi pod učiteljevim vodstvom skušali na osnovi delnih sintez priti do zaključkov.

b) **Načini spoznavanja opazovalnice.** Različne načine spoznavanja opazovalnice bi lahko v osnovi uvrstili v dve skupini. V prvo skupino lahko uvrstimo tiste načine, ki so splošno uporabni in lahko z njimi spoznavamo različne elemente in dejavnike. V drugo skupino pa lahko uvrstimo specifične načine, ki so potrebni za spoznavanje samo določenih elementov ali pojavov. Pri tem splošnem razglabljanju o načinih spoznavanja opazovalnice se bom omejil samo na prvo skupino, ki obsega predvsem anketiranje in kartiranje.

1. **Anketiranje.** Kaj je anketiranje in kaj lahko dobimo od tega načina zbiranja podatkov. Na hitro bi lahko odgovorili: to je spraševanje. S tem pa bi ta pojem mnogo preozko zajeli. K tehniki anketiranja na eni strani spada izbira reprezentativnega vzorca, ki odraža vse značilnosti problematike, na drugi strani pa izvedba ankete ter obdelava podatkov iz kvantitativnega in kvalitativnega vi-

dika. Glede na predmet spoznavanja lahko ločimo ankete, ki raziskujejo objektivno stvarno!», in ankete, ki raziskujejo subjektivne razmere.

Spoznavanje objektivne stvarnosti. Anketiranje nam omogoči, da zberemo vrsto objektivnih podatkov, ki jih ne moremo dobiti iz statistike ali iz drugih virov, ker jih statistika ni zajela ali pa so zastareli. Taki podatki so: spol, starost, poklic, število prebivalstvo, velikost posesti, velikost posameznih zemljiških kategorij, parcel, itd., torej podatki, ki niso odvisni od želja, čustev in mnenj anketiranih oseb.

Spoznavanje subjektivnih razmer. Subjektivne podatke, t.j. misli, motive, želje in hotenja, lahko dobimo le od oseb samih, posredno pa² njihovega vedenja. Ti subjektivni podatki, ki jih dobimo od posameznih ljudi, kvantitativno ovrednoteni po posameznih socialnih skupinah, so osnova za spoznavanje izvorov sodobnih procesov, ki bodo jutri našli svoj odraz v spremenjeni strukturi prebivalstva in gospodarstva, fiziognomiji in funkciji določenega prostora. Z zbiranjem objektivnih in subjektivnih podatkov spoznavamo stvarnost prostora, reagiranje posameznih socialnih skupin in lahko ugotavljamo tendence razvoja.

Pred pregledom posameznih tehnik si moramo najprej ogledati, kakšne možnosti spoznavanja nam nudi anketiranje. Najlažje dobimo objektivne podatke in dejstva, teže pa zvemo za motive, misli, želje in hotenja posameznih ljudi. Ljudje neradi govorijo o motivih in težnjah, zlasti če so te težnje in motivi socialno pogojeni, dostikrat pa se jih niti sami jasno ne zavedajo. Zaradi tega največkrat ugotovimo te motive z indirektnimi vprašanji. Primerne odgovore na vprašanja bomo dobili le takrat, če je anketiranec lahko pri odgovoru sproščen in če je vprašanje prilagojeno njegovemu izobrazbenemu nivoju. Zaradi tega morajo biti vprašanja razumljiva, enostavna in jasna. Posebej moramo paziti na to, da niso vprašanja dvoumna in večsmiselna.

Glede na način izvajanja ankete ločimo: pismeno anketo in ustno anketo ali intervju. Pismena anketa pri spoznavanju opazovalnic ne bo prihajala dosti v poštev, zato se bomo omejili predvsem na ustno anketo.

Ustna anketa ali razgovor. Glede na večjo ali manjšo stopnjo vezanosti razgovora poznamo tri načine anketiranja. Te tri vrste razgovora pa navajam samo zaradi preglednosti, saj se v praksi zelo redko poslužujemo samo enega načina, ker se navadno vsi medsebojno prepletajo. Odločitev, kakšen način razgovora bo prevladoval, je odvisna od smotra in značaja raziskave in deloma tudi od razpoložljivega časa.

Shematični razgovor. Pri tem načinu spraševanja se natančno držimo vprašalnika in vrstnega reda vprašanj in od tega ne odstopamo. Vprašalnik ima določene kategorije odgovorov. Če anketiranec vprašanja ne razume, mu ga ponovimo in razložimo. Tak način spraševanja in tak vprašalnik je primeren predvsem za zbiranje množičnih podatkov o dejstvih, kjer ni možnih dosti različnih odgovorov, zlasti pa za stvari, ki se hitro menjajo in zavzemajo množičen obseg. Posebna prednost takega vprašalnika je, da ima določene kategorije odgovorov in jih lahko obdelamo. Težava pa je v tem, da so vsi odgovori strpani v določene kategorije, ki pa pogosto ne ustrezajo. Temu se vsaj deloma izognemo, če temeljito pripravimo predhodne ankete, ki nam bodo služile za sestavo vprašalnika.

Intenzivni razgovor. Pri intenzivnem razgovoru izhajamo iz vezanega vprašalnika, toda odstopamo od predvidenih kategorij odgovorov, zlasti pri problemih, kjer še niso jasno oblikovana stališča in mnenja. Poleg predvidenih vprašanj postavljamo tudi dodatna vprašanja, ki izhajajo iz situacijske potrebe in so nujna, da bi podrobno spoznali probleme. Pri tem razgovoru lahko dobimo odgovore, kot nam jih je dal anketiranec, če jih nismo krčili ali napačno beležili. Nadaljnje vrednotenje teh podatkov in dejstev naj bi izvedla ista oseba, ker se je le tako mogoče izogniti napakam ali jih odpraviti. Ta način razgovora ima podobne slabosti kot shematični razgovor, saj je prilagoditev svojvrstnim razmeram otežkočena. Posebno se pojavljajo težave, če smo vprašalnik pripravili za določeno bolj ali manj homogeno strukturo, izvajamo pa ga v različnih strukturah. Pri obdelavi podatkov in dejstev ni posebnih težav, večje težave so pri vrednotenju motivov in mnenj zaradi zelo raznovrstnih odgovorov. Zaradi tega nam ta vrsta razgovora služi za postavljanje hipotez, ki jih pozneje iah-

ko preizkusimo z drugimi razgovori.

Prosti razgovor. Najbolj prosto pot nam omogoča prosti razgovor, pri katerem vprašalnik predpisuje samo vprašanje, vrstni red vprašanj pa ni obvezen. Izpraševalec ima torej določeno snov, vrstni red vprašanj pa je prepuščen njegovi presoji. Glavna prednost je v tem, da anketiranec svobodno odgovarja, kar omogoča, da dobimo zelo širok vpogled v predmet raziskave. S to tehniko pridobljen material moramo najprej temeljito urediti, šele potem ga lahko začnemo vrednotiti. Prosti razgovor je primeren za zbiranje podatkov in dejstev ter za postavitev hipotez in interpretacijo kvantitativnih pokazateljev. Zelo primeren je tudi za uvodne raziskave, ki jih izvajamo za izdelavo primernega vprašalnika in po raziskavi za pojasnitev in razlago nekaterih kvantitativnih pokazateljev, ki so nam ostali nezadostno pojasnjeni.

Posebna oblika razgovora je skupinski razgovor, to je razgovor s skupino ljudi o določeni temi. Prednost tega razgovora je v tem, da prihranimo čas, toda odgovori niso vedno realni, zlasti kadar se nanašajo na kakršnekoli podatke, ki jih ljudje pred drugimi neradi dajejo (dohodek, želje, hotenja). Zaradi tega je tak razgovor primeren predvsem za kvantitativno razlago in dopolnitev določenih nejasnosti po izvedenem anketiranju.

Zaradi posebnih možnosti moram omeniti tudi trende in panelne raziskave opazovalnice. Obe tehniki skušata ugotoviti in prikazati razvoj, po načinu dela in izsledkih pa se med seboj precej razlikujeta. Pri trendnih raziskavah uporabljamo isti vprašalnik, anketiranje pa ponavljamo v različnih časovnih obdobjih. Na tak način lahko ugotovimo stopnjo spreminjanja (npr. preseljanje prebivalstva, odseljevanje, preusmerjanje gospodarstva itd.) Spremembe mnenj lahko ugotovimo s panelno raziskavo. Uporabljamo isti vprašalnik in anketiramo iste osebe v različnih časovnih obdobjih. S tem načinom lahko ugotovimo razvoj mnenj in notranjo fluktuacijo med posameznimi socialnimi skupinami (npr. uvajanje mehanizacije in odnos med polikulturnostjo in velikostjo posestva, razvoj turizma in odnos do komunalnih vprašanj, vrednosti zemljišča itd.).

Formulacija vprašanj. Ko smo se odločili za način izvedbe ankete, se moramo odločiti tudi za preizkus, ki nam bo služil kot osnova za sestavo vprašalnika. Število anketirancev pri izvajanju poizkusa ne sme biti preveliko, morajo pa biti reprezentativno izbrani, da bodo stvarno predstavljali celotno strukturo, v kateri nameravamo izvajati razgovor. Od tega poizkusa je odvisna vrednost vprašalnika in s tem celoten uspeh dela. Osnova za uspeh pri anketiranju je torej pravilna izbira in sestava vprašanj. To je tembolj važno, čimbolj je vprašalnik standardiziran in čimmanj se nanaša na same podatke in dejstva. Vprašanja morajo biti jasno, preprosto in nedvoumno formulirana, da jih bodo lahko razumeli ljudje z zelo različno izobrazbo. Posebno se skušajmo izogniti sugestivnih vprašanj, ker ta vplivajo na rezultate anketiranja, zlasti takrat, kadar anketiranci omahujejo v čustvih in mnenjih. Celotno problematiko formuliranja vprašanj in kategorij odgovorov le redko rešimo tako uspešno, da se nam pri praktičnem izvajanju ne bi pojavile vedno nove in nove težave, ki jih moramo sproti odpravljati.

Nič manj pomembna kot formulacija nista vsebina in obseg vprašanj. Glede obsega se pojavljajo zelo različna mnenja. Veliko psihologov ^{sodi}[^], da je bolje izvajati tematsko zaključeno anketo, medtem ko se strokovnjaki za proučevanje javnega ^{mnenja}[^] bolj nagibajo k temu, da naj bodo vprašanja čimbolj pestra, da anketiranca preveč ne utrudimo in da dobimo čimbolj poglobljene odgovore. Značaj In obseg naših geografskih proučevanj je tako obširen, da lahko uporabljamo tako tematsko zaključene kot pestre vprašalnike, ki pri anketirancu vzbujajo zanimanje. Kdaj bomo uporabili določeno vrsto vprašalnika, je predvsem odvisno od celotne metodološke poti spoznavanja opazovalnice in od razvoja stopnje učenecv.

Na splošno je pri anketiranju primerno, da v začetku postavljamo taka vprašanja, ki so za nas manj pomembna ali nevtralna (npr. o vremenskih razmerah) za anketiranca pa zanimiva, da pri njem vzbudimo interes. Zahtevnejša in za nas važnejša vprašanja stavljamo na sredi razgovora, ko sta pri an-

3) König: Handbuch der empirischen Sozialforschung. Stuttgart 1962

4) König: Praktische Sozialforschung. Köln - Berlin 1962

ketirancu interes in koncentracija na višku. Proti koncu razgovora, ko zaradi utrujenosti interes in sposobnost za poglobljeno delo upadata, stavljamo lažja vprašanja, zlasti vprašanja o podatkih in dejstvih. Ta vprašanja stavljamo na koncu tudi zaradi tega, ker je več verjetnosti, da bo anketiranec pravilno odgovoril. Če bi takoj v začetku razgovora postavljali vprašanja o podatkih, je nevarnost, da bi pri anketirancu vzbudili nezaupanje in da bi dobili zavestno potvorbene odgovore.

Pristnost odgovorov je v veliki meri odvisna od tega, kako si zna izpraševalec pridobiti zaupanje anketiranca, kako ga zna zainteresirati za razgovor in kako se mu zna približati. Spraševalec mora biti prijazen, vljuden in nevsiljiv. Anketirancu moramo jasno in prepričljivo pojasniti namen anketiranja, mu prikazati morebitne njegove koristi in poudariti, da potrebujemo njegovo pomoč. Precej prebivalstva nerado daje kakršnekoli podatke, ker se boji, da bi to negativno vplivalo na njihove obveznosti do družbe (neprijavljena popoldanska obrt, število zaposlenih, neprijavljene krave, neprijavljene spremembe zemljiških kategorij, posek lesa, črne gradnje itd.). Pri anketiranju mnoge ljudi zelo moti, če si njihove odgovore sproti zapisujemo, nehoti postanejo previdni in številne odgovore namerno potvorbijo. Temu se le težko izognemo, kajti izpraševalec si ne more natančno zapomniti vseh odgovorov in bi taka reprodukcija bila verjetno še bolj potvorbena. Pomagamo si lahko tako, da sredi pogovora, ko prehajamo na bistvo, napravimo nekoliko presledka in v prostem pogovoru razpravljamo o teh vprašanjih. Na drugi strani pa obstaja velika nevarnost, da izpraševalec odgovore sugerira ali pa dvomljive odgovore uvršča v tisto kategorijo, ki jo mogoče podzavestno postavlja v ospredje. Posebno moramo upoštevati dejstvo, da ženska moškemu drugače odgovarja kot ženski in da anketiranec drugače odgovarja človeku, ki ga nima za uradno osebo kot pa uradni osebi. Pogosto anketiranca nismo znali zainteresirati, zato površno in namerno napačno odgovarja, posebno še če opazi, da nimamo dosti pojma o predmetu razgovora ali če ga silimo, da odgovori na vprašanje, na katera ne ve odgovora (npr. večina kmetov ne ve, koliko meri posamezna njiva, koliko pridela na ha, kakšna je molznost krav, kakšni so donosi travnikov itd. Takšne odgovore moramo dobiti posredno).

Na osnovi navedenih omejitev in pomanjkljivosti bi lahko kdo rekel, da je anketiranje za spoznavanje neprimerno, ker ne daje absolutno pravih podatkov. To popolnoma drži. Absolutne pravilnosti nam ne more dati, omogoča pa, da se približamo resnici bolj kot pa po kakšni drugi poti. Razpoložljive statistične podatke moramo poznati že pred izvajanjem, z anketo jih dopolnjujemo s tistimi, ki jih statistika ne daje. K sreči se vse zgoraj navedene pomanjkljivosti ankete redko kdaj pojavijo istočasno, če pa se, pa imamo na razpolago toliko podatkov, da lahko napake matematično ugotovimo in anketiranje ponovno izvedemo. Smiselna uporaba dobro sestavljenega vprašalnika in sproti odpravljanje napak nam dajeta dobre možnosti za spoznavanje opazovališča.

Pregled tehnike anketiranja kot enega izmed načinov spoznavanja stvarnosti kaže, da je ta pot dokaj zahtevna in jo je treba v šoli uporabljati postopno in smiselno. Ne glede na razvojno stopnjo splošnoizobraževalne šole mora sestavo in preizkuse vprašalnika opraviti učitelj sam (ali s sodelovanjem učencev). Učitelj geografije mora izbrano opazovalnico vsestransko poznati, da bo lahko izdelal opazovalni program za posamezne razvojne stopnje in v skladu s tem smiselno uvažal tehniko anketiranja.

2. Kartiranje. Podrobna kartografska registracija karakterističnih značilnosti posameznih elementov ali pojavov ter njihova prostorska razširjenost je ena izmed osnovnih poti za spoznavanje kompleksne podobe prostora. Vsem kartam, ne glede na vsebino in usmerjenost kartiranja je skupno, da so trenutni posnetki stvari, trenutna slika razvoja posameznega elementa ali pojava v geografskem okolju. S kartiranjem zajamemo trenutno stanje ter izločimo čas, to je razvoji. S ponavljanjem kartiranja v določenih časovnih obdobjih pa lahko ugotovimo tudi proces, bodisi v fizikalnem, bodisi v zgodovinskem smislu. Ker pa imajo posamezni elementi in pojavi v geografskem okolju različno obstojnost, lahko po vsebini ločimo:

– kartiranje elementov, ki imajo dolgotrajno vrednost,

- 5) H. Tschierske: Raumfunktionelle Principen in Allgemeinen Teoretischen Geographie. Erdkunde Bd. XII. 1961

Instrukcja szczeglowego zdjecia uzytkowania ziemi. Dokumentacja geograficzna, zeszyt 3. Instytut geografii, Warszawa 1963'

- kartiranje elementov, ki imajo trajnejšo vrednost in
- kartiranje elementov, ki imajo-trenutno vrednost.

Eksaktno vrednotenje absolutnih vrednosti posameznih elementov naravnih razmer daje rezultate dolgotrajne vrednosti, odnosno se njihova vrednost le počasi spreminja. Absolutne vrednosti teh elementov (geološke razmere, nagib področij, ekspozicija, vodne razmere, mikroklimatske razmere itd.) sestavljajo dolgotrajno osnovo in izhodišče za ugotavljanje relativnih vrednosti, ki se spreminjajo vzporedno z družbenoekonomskim in tehničnim razvojem. Kartiranje naravnogeografskih in družbenogeografskih elementov okolja, ki imajo trajnejšo vrednost in so manj podvrženi hitrim spremembam, obsega med drugim:

- Gozdne in travniške združbe, ki so nastale pod vplivom človekovega posega v naravno okolje^
- negativne procese, ki jih je sprožil človek s svojim posegom v naravno okolje (npr. onesnaženost zraka in vodd, erozija, denudacija, spremembe vodnih razmer, degradacija prsti itd.),
- oblike poselitve, prometno omrežje, posestne razmere, zemljiško razdelitev itd. ^
- usmerjenost gospodarstva, funkcionalno in socialno diferenciacijo neagramih naselij, nacionalno sestavo prebivalstva itd.

Kartiranje elementov, ki imajo trenutno vrednost, obsega npr. kartiranje izrabe zemljišča po posameznih kulturah, prikaz donosov, prikaz populacijskih elementov itd. Med karto izrabe zemljišča kot odrazom trenutnih razmer in med splošnimi značilnostmi razvoja izrabe zemljišča je podobna razlika kot med vremenom in podnebjem. Kot se vremenska slika naglo spreminja, tako tudi kartiranje izrabe zemljišča, izvedemo v različnih letih, nujno kaže drugačno podobo. Primerjava kart, ki registrirajo določeni element v različnih časovnih obdobjih, omogoča izločiti enkratnosti in izjemnosti, v ospredje pa postavi tiste pojave in elemente, ki se vedno ponavljajo in so značilni za razvoj določenega področja. Na osnovi take primerjave lahko spoznamo procese v določenem okolju in spreminjanje vloge posameznih dejavnikov (narava, družba) v kompoziciji geografskega okolja.

Ob koncu želim posebej poudariti, da smoter direktnega opazovanja v šoli ni odkrivanje novih znanstvenih resnic, temveč predvsem večja aktivizacija učencev v učnem procesu. Učence je potrebno v skladu z razvojno stopnjo uvajati v načine in metode geografskega spoznavanja, da bodo geografsko stvarnost spoznavali v delovnem procesu. Pri tem pa se je potrebno izogniti vseh tistih metod in načinov dela, ki so za razvojno stopnjo prezahtevni in bi lahko vodili v pretirano poenostavljanje in dali izkrivljen prikaz geografske stvarnosti.

Od učiteljev geografije bo uvedba neposrednega opazovanja zahtevala veliko naporov. Vsak učitelj geografije bo moral podrobno poznati neposredno okolje šole, da bo lahko izbral primerne opazovalnice, ki mu bodo organizacijsko in vsebinsko omogočale neposredno pridobivanje raznih pojmov in transfernih spoznanj. Sam bo moral vsestransko raziskati opazovalnico in šele nato sestaviti program opazovanj, primeren določeni razvojni stopnji. Zaradi tega bo vsak učitelj geografije v bodočnosti še boljši poznavalec neposrednega okolja šole in s tem še boljši učitelj ter strokovnjak za smiselno gospodarjenje v tem okolju.

ČRNE GRADNJE KOT ELEMENT TRANSFORMACIJE -SLOVENSKE POKRAJINE IN POSLEDICA NEUSMERJENE URBANIZACIJE

Vsa dežele \$ hitro urbanizacijo spremlja nesistematična in nenačrtna gradnja stanovanjskih hiš in naTM soliž izven urbanističnih načrtov in gradbenih okolišev. Ta pojav ustvarja heterogeno zazidavo in se širi v slovenskih obmestjih na agrarnih področjih in celo v mestih. Navadno črna gradnja spremlja urbanizacijo in industrializacijo, v bistvu pa je to le del individualne stanovanjske gradnje. Nastaja zaradi razlik med stvarnimi potrebami in zahtevami po stanovanjih ter možnostmi skupnosti, da ustreže tem zahtevam. Torej je črna gradnja odsev različnih ekonomskih možnosti, ravno tako pa je tudi odsev nespoštovanja predpisov. Kakor je ta pojav posledica določene mentalitete, pa je na drugi strani tudi posledica dejstva, da so predpisi nepopolni in v glavnem le načelni.

Črna gradnja ni samo naša posebnost. Poznajo jo v mnogih državah po svetu, toda ta pojav je lahko drugod popolnoma drugačen, ker so pač tudi družbeni odnosi drugačni. Pri tem se poraja vprašanje, ali v boju s tem pojavom lahko uporabimo tuje izkušnje in v kolikšni meri. Izdr.se, da je črna gradnja že v raznih krajih Jugoslavije zelo različna, še bolj pa v drugih državah. Že dejstvo, da so takšna naselja v drugih državah naselja skrajne socialne bede, govori proti temu, da bi jemali vzorce v tujini. Naša naselja so namreč kljub temu, da jih nazivamo "divja", po načinu gradnje, še bolj pa po uporabljenem materialu in opremljenosti, popolnoma drugačna»

Dosedanja razglabljanja o črnih gradnjah se po pravilu niso spuščala v raziskovanje pravih vzrokov tega pojava. V glavnem so vse dosedanje akcije poskušale najti rešitev po administrativni poti, z legalizacijo ali z rušenjem novozgrajenih nedovoljenih gradenj. O tem pojavu se je govorilo brez potrebne dokumentacije. Ugibalo se je o njegovih vzrokih in pogojih, pri tem pa nam je ostal neznan celo obseg črnih gradenj. "Črne gradnje" in "divja naselja" sta v vsakdanjem življenju zelo pogosto uporabljena izraza za del gradnje, ki ni planiran. V uporabi je več drugih pomenov, vezanih na isti pojav: pravno je črna gradnja izraz nediscipline prebivalstva, ki gradi brez predhodnega dovoljenja. Urbanistično je zapreka za realizacijo urbanističnega plana, element, ki zmanjšuje estetsko vrednost mesta. Sociološko je črna gradnja samoiniciativa določenega sloja prebivalstva pri reševanju stanovanjskega vprašanja z lastnimi sredstvi, ker mu ga družba ni dala in je brez možnosti, da ga dobi, čeprav je s svojimi sredstvi sofinanciral stanovanja, ki jih je družba dala privilegiranim prebivalcem. Geografsko pa je črna gradnja poselitev, ki nastaja na nov, specifičen, stihijski način.

Nedovoljena gradnja je pojav, kjer se spopadata človekova življenjska potreba po stanovanju in objektivna potreba skupnosti po planski izgradnji in planskem razvoju. To je spopad dveh vrednot: človeka in plana. Delovni človek daje del svojega dohodka za stanovanjsko izgradnjo in z vso pravico išče stanovanje, če ga nima. Družba pa ga vsem ne more dati. Občan zato išče zemljišče, da si sam zgradi stanovanje. Občina nima dovolj urejenega in pripravljenega zemljišča ter odbija te zahteve. Toda občan kljub temu gradi in s tem postane črni graditelj. Občina sedaj nastopi in najprej gradnjo prepove in zagrozi z rušenjem objekta. Sedaj se občan vpraša, kakšna je ta občina, ki mu krati osnovno življenjsko pravico, zagotovljeno z ustavo. Očitno je, da gre za klasični spor: državljan (črni graditelj) proti državi.

Odgovornost za nedovoljeno gradnjo moramo razdeliti na graditelja in na družbo. Graditelji so odgovorni zato, ker so prekršili norme in pravila o stanovanjski gradnji, družba pa zalo, ker ni zagotovila potrebnih pogojev za legalno gradnjo.

Glavni vzrok pojava črnih gradenj je disharmonija med tempom industrializacije in urbanizacije ter tempom in načinom stanovanjske graditve. V povojnem obdobju se je v Sloveniji pojavil občuten stanovanjski primanjkljaj, poleg tega pa obstoječa stanovanjska politika ni bila učinkovita pri razdeljevanju novozgrajenih stanovanj ter so od take politike imeli prebivalci z najnižjim dohodkom najmanj koristi. Po stanovanjski izgradnji je Jugoslavija med zadnjimi v Evropi, Slovenija pa zadnja med jugoslovanskimi republikami. Istočasno pa je Jugoslavija med prvimi po tempu urbanizacije. To nesoglasje je nujno privedlo do defektne urbanizacije, do stanovanjske krize, do pojava segregacije in, naravno, do nedovoljene stanovanjske gradnje.

Prostorska razporeditev nedovoljenih stanovanjskih gradenj je v velikem številu primerov, posebno v mestih ali njihovi bližini, neugodna za nadaljnji razvoj naselij. Te zgradbe ali cela naselja, ki s po pravilu grads poleg infrastrukturnih elementov, so v conah, predvidenih za rekreacijo, planiranih industrijskih conah in planiranih conah stanovanjske izgradnje. Pri raziskovanju parametrov črne gradnje smo ugotovili, da so graditelji zelo različni, zdaj neorganizirani individualci, drugič pa cele neformalne socialne skupine, ki celo usmerjajo migracije v določene dele mesta.

Sistem stanovanjske gradnje po svojem značaju in organizacijski konstrukciji omogoča, da stanovanjski problem rešujejo pretežno le višje socialne grupe. Ljudje z nižjimi dohodki pa imajo le zelo omejene možnosti dobiti najemno stanovanje. Prizadeti so reševali svoje stanovanjsko vprašanje največkrat sami v substandardnih stanovanjskih prostorih in v individualni gradnji družinskih hiš v lastni režiji. Tako je nastal svojevrsten absurd, da individualna hiša v številnih primerih ni bila rezultat ugodnega materialnega položaja, temveč obratno. Družinska hiša v zasebni režijski gradnji je cenejša kot stanovanje v bloku. To je naslednje značilno protislovje naše stanovanjske, komunalne in zemljiške politike. Strokovne ocene govora, da je stanovanje v zasebni režijski gradnji za 30–37 % cenejše. Bržčas izraz "cenejše" ne ustreza, ker so pri taki gradnji v veliki meri izločeni blogovno-denarni odnosi, ki jih nadomestja naturalna proizvodnja.

Za vse črne gradnje je značilna izredno racionalna izraba materiala, pri čemer pa se vsaj v Sloveniji, v večini primerov prav nič ne varčuje pri materialu na račun kvalitete bivanja. Individualni graditelj prilagaja gradnjo svojemu prostoru, prostemu času med delovnim tednom in v praznikih. Torej je vrednost prostega časa pokazatelj specifičnih dejavnosti črnograditeljev, oziroma njihovega socialnega statusa. Pri graditvi v lastni režiji torej odloča možnost prilagajanja gradnje finančnim in tehničnim možnostim stanovalcev samih, česar jim pri organizirani gradnji družba s sedanjim načinom planiranja ni sposobna nuditi. Črna gradnja je vseljiva že v prvih fazah gradnje in je tudi nadaljnja gradnja prilagojena trenutnim finančnim in tehničnim možnostim graditelja. Tako je proces gradnje postopen in se lahko poljubno zavleče še v naslednjo generacijo. Ne smemo pozabiti, da je večina črnih gradenj načrtovanih z nadstandardno kvadraturo za eno družino. V naselju črnograditeljev nastaja skupnost ljudi z istim inteiesom. Graditelji si med sabo pomagajo strokovno, v obliki delovne pomoči, posojajo si orodje, stroje, gradbene pripomočke. Graditelji se do neke faze poslužujejo sosedovih sanitarij, vodovoda, elektrike itd. Pri izbiri parcele se graditelj raje poda na zanj pravno negotovo, a realno dostopno zemljišče, kot pa na parcele, ki so sicer po urbanističnem načrtu ali redu določene za individualno gradnjo, a v svoji ceni vsebujejo ceno vseh posrednikov. Tu imamo dve vrsti graditeljev: tiste, ki zidajo na zelenih površinah, namenjenih kmetijstvu in rekreaciji, včasih tudi na površinah, namenjenih organizirani gradnji, in tiste, ki grade na načetih obrobno urbanih in vaških zemljiščih, kjer bi iz prostorskih ozirov pod določenimi pogoji še bilo mogoče izdati lokacijsko dovoljenje.

Naselje nedovoljenih gradenj nastaja podobno, kot so nastajala naselja v preteklosti. Podobnost vidimo v spontanosti in kontinuiteti, osnovnih karakteristikah tvorbe naselij. Po sistemu komunikacij se ne ločijo bistveno od načrtovane individualne gradnje, ki prav tako jemlje zgled v zgodovini. Od organizirane individualne zazidave se loči le v sistemu komunalnih naprav, ki tu nastaja na stihijski način, kampanjsko. Večina črnih gradenj se navezuje na kako stanovanjsko naselje, ki je opemljeno z objekti splošnega družbenega pomena. Pojavljajo se predvsem na robovih mest ob dobrih prometnih komunikacijah, tako da je omogočen hiter dostop do posameznih trgovin, šole in delovnega mesta.

Črne gradnje se običajno pojavljajo v skupinah in tvorijo spontana naselja, ki niso dokončna ali zaključena. Obstajajo kot proces, ki organsko raste in se spreminja. Vzroki pojava črnih gradenj so kljub temu mnogo globlji in kompleksni, pomanjkanje stanovanj in tudi nedovoljene gradnje pa so samo posledica, ki se z določeno časovno zakasnitvijo navezuje na celoten kompleks dogodkov iz prejšnje dobe. Kljub temu lahko trdimo, čeprav zelo poenostavljeno, da so črne gradnje posledica neusklajenega odvijanja tokov urbanizacije, predvsem demografskega in prostorsko-fizičnega toka. Prav zato moramo pri proučevanju vzrokov črne gradnje posebno pozornost posvetiti tempu rasti mestnega prebivalstva (oziroma prebivalstvu z mestnim načinom življenja) in tempu stanovanjske izgradnje.

Glede na prostorsko razširjenost nenačrtnega razvoja slovenskih naselij, ki se je v zadnjih letih zelo stopnjevalo, se odpira dvojje vprašanje. To sta sanacija divje nastalih poseljenih predelov Slovenije ter usmerjanje nadaljnjega razvoja naselij. Potrebno bo proučiti in kartografsko omejiti tista poselitvena področja Slovenije, ki so nastala s črno gradnjo ali neustrezno usmerjeno urbanizacijo, vendar imajo pogoje za komunalno ureditev in nadaljnjo rast. Od takih bo treba prostorsko omejiti tista območja, ki teh pogojev ne izpolnjujejo in so danes že bolj ali manj socialno ogrožena.

Pri nadaljnjem razvoju naselij Slovenije bomo morali gradbeno izpopolniti in sodobno urediti prostorsko nezazidane vrzeli med črno zazidanimi področji. Če hočemo vsaj delno omejiti razvoj individualne črne gradnje naselij, moramo z demografsko in socialno-geografsko analizo predvideti potrebe po nadaljnji gradnji stanovanj za Slovenijo kot celoto in njene posamezne dele. Pri tem ne smemo prezreti socialne in demografske zdiferenciranosti posameznih družin v sedanjosti in v bodoče.

LITERATURA:

1. Vladimir Klemenčič: Divja ali črna gradnja kot element procesa urbanizacije in regionalnega razvoja Slovenije. Inštitut za geografijo Univerze, tipkopis.
2. Nedeljko Borovnica: Divlja izgradnja kao posledica neusmerene urbanizacije stanovništva. Jugoslavenski simpozijum o stanovništvu, Ohrid 1973.
3. Vida Alempijević: Prikaz divljih naselja na području grada Čačka. Jugoslavenski simpozijum o stanovništvu, Ohrid 1973.
4. Jahiel Finci: Bespravna stambena izgradnja i njen odraz na funkcionalni i prostorni razvoj gradova u Bosni i Hercegovini. Urbanistički zavod SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1971.
5. Bespravna stambena izgradnja. Materijal stalne konferencije gradova Mostara, Splita, Zagreba i Novog Sada, Split 1967.
6. Zbirka propisa iz oblasti urbanizma i prostornog uređenja. Službeni list SFRJ, Beograd 1968.
7. Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o urbanističnem planiranju. Uradni list SRS, Ljubljana 1972.
8. Urbanistična inšpekcijska služba v SR Sloveniji za razdobje 1961–1972. Republiški urbanistični inšpektorat, Ljubljana 1973.
9. Letno poročilo Republiškega urbanističnega inšpektorata za leta 1968, 1970, 1971 in 1972, Ljubljana.
10. Ekscerpt iz poročil posameznih urbanističnih inšpekcij za leto 1971. Republiški urbanistični inšpektorat, Ljubljana 1972.
11. Bespravna stambena izgradnja. Savezni zavod za urbanizem i komunalna i stambena pitanja, Beograd 1967.
12. Stanovanjsko gospodarstvo in urbanizacija v Sloveniji. Poročilo o problematiki črnih gradenj v Sloveniji. Republiški sekretariat za urbanizem. Zeleni zvezek št. 7 Ljubljana 1965.

PROBLEMI ZBIRANJA IN OBDELAVE PODATKOV V URBANISTIČNEM PLANIRANJU

GLAVNE ZNAČILNOSTI PROSTORSKIH ENOT:

- Hišna številka je najmanjša prostorska enota. Statistika zbira mnogo podatkov no to enoto, vendar razen registra prebivalstva ti podatki niso urejeni. To je zelo uporabna enota za detajlno urbanistično načrtovanje in bi kazalo razvijati tehnologijo za boljšo dostopnost podatkov.
- Parcela je natančno definirana prostorska enota. Težava je v tem, da so velike razlike v velikosti parcel. Na nivoju parcele je dostopnih okrog 40 karakteristik, za nas je uporabnih največ 1/3 podatkov, kar je razmeroma malo.
- Statistični okoliš - statistični okoliši se ne spreminjajo več niti v primeru sprememb parcelnega stanja in katastrskih meja. Po potrebi statistike se dele na manjše popisne okoliše. Statistika zbira na statistične okoliše veliko število informacij. V prvi fazi novelacije GUP-a Ljubljane se je pokazalo, da so zelo primerni za uporabo na tem nivoju.
- Naselje - statistika in tudi drugi zbiralci informacij imajo precej podatkov za naselja. Naselje obsega od enega do x števila statističnih okolišev, glede na velikost. V naši praksi se je pokazalo, da enota naselja že preveč generalizira informacijo.
- Zazidalni otok je osnovna enota v urbanistični praksi, zanjo so v mnogočem značilne iste pomanjkljivosti kot za naselje. Zazidalni otok je v glavnem pripomoček za planiranje in sistematično je zbranih zanj razmeroma malo informacij.
- Katastrska občina - nastanek katastrskih občin je pogojen s teritorialno razdelitvijo pred 100 leti in v skladu s principi delovanja absolutistične monarhije, ki je delila prostor predvsem na grupacijo lastnikov in takrat smiselnih obdelovalnih kmetijskih površin. Tako danes katastrske občine brez večjih sprememb ne morejo ustrezno služiti kot prostorska osnova za zbiranje podatkov.
- Matična občina je za naše potrebe prevelika enota.
- Šolski okoliši so preveč specializirana prostorska enota.
- Politična občina - na nivoju politične občine je zbranih največ podatkov, vendar je za naše potrebe to v večini primerov prevelika enota. Ob tem se pojavljajo dvojni problemi:

Z analizo prostorskih enot, na katere se navezujejo podatki, smo prišli do naslednjih zaključkov.

1. Med seboj usklajene prostorske enote (n.pr. upravno politične občine) so prevelike za potrebe detajlnega prostorskega planiranja. Ob novelaciji GUP-a Ljubljane se je na primer pokazalo, da je podatek o številu prebivalcev posamezne občine ali naselja sicer uporaben v soodvisnosti z drugimi podatki za ugotavljanje stanovanjskega primanjkljaja in makroodnosov delovno mesto - stanova-

nje itd., da pa ne more povedati ničesar o pojavu urbanih transformacij, ki ne izražajo tudi v gibanju gostot prebivalcev, in nam tudi ne omogoča presoje o distribuciji in kvaliteti osnovnega družbenega standarda, o opremljenosti posameznih mestnih predelov z infrastrukturo itd.

2. Prostorske enote, manjše od občin, pa so zelo različne (statistični in popisni okoliši, zazidalni otoki, katastrske občine itd.) in med seboj popolnoma neusklajene, kar povzroča težave pri opazovanju korelacij, interakcij, teženj ter v nadaljevanju problemov in vzrokov za posamezne pojave.

Z namenom, da pokažemo ta problem, smo izdelali karto "Razmejitve stanja 1973", skupno smo prikazali naslednje meje: meja občine, meja ureditvenega območja mesta, meja krajevnih skupnosti, meja statističnih okolišev, meja zazidalnih otokov, meja šolskih okolišev. Pokazalo se je, da imajo našete prostorske enote zelo malo ali skoraj nobenih skupnih točk. Vsakdo si je pač postavil meje, v okviru katerih obstaja niz prostorskih podatkov, pač tako, kot mu je najbolj ustrezalo. To je s stališča prvotnega porabnika podatka sicer v redu, vendar povzroča izredne težave pri kompleksnih prostorskih raziskavah.

Posamezne strokovne institucije v Sloveniji že dalj časa opozarjajo na nujnost zasnove enotnega prostorskega informacijskega sistema, ki bi predstavljal "Skupni prostorski imenovalec".

(Banovec T. - 1972 - Zasnova šludije o prostorskih dokumentacijskih sistemih, Inštitut Geodetskega zavoda SRS, publikacija zavoda SRS za prostorsko planiranje, št. 27, Zazidalni načrt Cerknica - Dolenje jezero - Otok, Projekt Gornji Jadran, LUZ 1972, Informativni bilten RPP 1, 1973, Zavod SRS za regionalno prostorsko planiranje)

Obdelava nekaterih podatkov pri novelaciji GUP-a Ljubljane je tudi v praksi potrdila umestnost izvedbe enotnega prostorskega koordinatnega sistema.

FAZE ORGANIZACIJE PROSTORSKIH PODATKOV

- I. faza Zbiranje prostorskih informacij v osnovni obliki ne glede na prostorske enote, dokumentacija in arhiviranje. Pri nas različne organizacije zbirajo zelo mnogo prostorskih informacij - mnogo teh podatkov za planiranje za nas ni zanimivih in večkrat je bila že ponovljena ugotovitev, da je podatkov dovolj ali celo preveč. Tako, da je potrebna skrbna in mnogokrat zamudna selekcija, ki velikokrat zahteva presojo tudi širšega tirna. Treba je tudi poudariti, da zahteva ta faza tudi veliko dela, naporov za pridobitev podatkov in stalno ažuriranje informacij. V prvi fazi GUP-a Ljubljane so bile v tej smeri izdelane solidne osnove.
- II. faza Prevod informacij na "Skupni prostorski imenovalec", Sistematizacija velikega števila podatkov, kompjuterizacija in organizacija hitre dostopnosti želene informacije. Potrebno je razviti, vpeljati nove metode, organizirati izvajanje in servisiranje.
- III. faza Aplikacija podatkov za najrazličnejše potrebe planiranja. Na osnovi inventarizacije sledi selekcija in vrednotenje obstoječih prostorskih danosti. Ob jasno definiranih izhodiščih in potrebah imamo tako osnovo za kompleksno planiranje.
(Mc Harg J. 1969, Design with Nature, Natural History Press, Orožen A. M 1970, Poskus primerjalnega vrednotenja krajinskih značilnosti nekaterih rečnih dolin v Sloveniji, Predvidena HE Kobarid).

Pokazalo se je-, da je potrebno za večjo uporabnost podatkov nadalje razviti zelo specifične metode. Naj to ilustriramo s praktičnim primerom, ki smo ga izdelali za gostote prebivalcev na ureditvenem območju mesta Ljubljane.

Osnovni vir podatkov je bilo delovno gradivo zavoda SR Slovenije za statistiko in publikacija "Prvi podatki popisa prebivalstva in stanovanj 31/3-1971, Ljubljana, maj 1971, statistično gradivo, št.2/71. Delovno gradivo vsebuje podatke o številu stanovanj in drugih naseljenih prostorov, o številu gospo-

dinjstev, pregled oseb, popisanih v gospodinjstvu, vse zbrano po popisnih in statističnih okoliših.

Zato je bilo potrebno najprej izdelati karto statističnih okolišev na geodetski osnovi v izbranem merilu 1:10.000 in nepravilne konture statističnih okolišev prevesti v izbrano kvadratno mrežo 100x100 m, naslonjeno na Gauss-Krögerjev koordinatni sistem, ki je vrisan na geodetskih pocjlogah. Uporabili smo metodo prevajanja po Frčlovu in Malingu (Banovec – 1972 – 32, Cerknica 1972).

Vzporedno smo izdelali karto obstoječe izrabe prostora v istem merilu s pomočjo avionskih fotografskih posnetkov, ki so omogočali ločitev površin, pozidanih s stanovanji, na tiste površine, ki so zazidane z individualnimi objekti (enodružinske, vrstne, atrijske hiše), in na tiste površine, ki so zazidane s kolektivnimi objekti (bloki, stolpnice). Fotointerpretacijo smo vzvratno testno preverjali s sodelovanjem poznavalcev terena.

Obstoječo izrabo prostora smo prevedli v izbrano kvadratno mrežo 100 x 100 m po načelu, da vsak tip pozidanih površin zavzema lokacijsko isto mesto in površinsko približno enake enote.

S sintezo obeh osnovnih kart smo ugotovili v posameznem statističnem okolišu število enot, pozidanih z individualno stanovanjsko gradnjo, in število enot, pozidanih s kolektivno stanovanjsko gradnjo. Na te enote smo razporedili skupno število prebivalcev v empirično določenem sorazmerju 1 : 3 med gostotami prebivalcev na površinah z individualno gradnjo in na površinah s kolektivno stanovanjsko gradnjo:

$$p = \frac{1}{3}n + \frac{2}{3}k$$

$$\frac{x}{n} = \frac{1}{3} \frac{p}{n + 2k}$$

p vsota prebivalcev statističnega okoliša

n število kvadratov 100 x 100 m z individualno stanovanjsko gradnjo

k število kvadratov 100 x 100 m s kolektivno stanovanjsko gradnjo

$\frac{x}{n}$ število prebivalcev v kvadratu z individualno stanovanjsko gradnjo

x število prebivalcev v kvadratu s kolektivno stanovanjsko gradnjo

Testni vzorec razporeditve gostot prebivalcev je pokazal, da je metoda po opravljenih pripravljalnih delih predvsem primerna za računalniško obdelavo zaradi mehničnega ponavljanja istega postopka pri vsakem statističnem okolišu.

STORITVENA OBRT KOT PREDMET GEOGRAFSKIH PROUČEVANJ

Kljub temu, da želim govoriti le o proučevanju storitvene obrti, to je uradni nomenklaturi o tistem delu obrtnih dejavnosti, "ki oskrbujejo človeka z osebnimi storitvami, ki skrbijo za popravila njegove osebne opreme in drugih predmetov ali izdelujejo posamezne izdelke po individualnem naročilu", pa se moram najprej ustaviti ob problemu razmejitve med storitveno-in proizvodno obrtjo (torej med sekundarnim in terciarnim sektorjem). Ker sta obe tako po lokaciji kot tudi po organizaciji dela sorodni, ju dejansko lahko opredelimo le po njuni funkciji.

Nekatere obrtne dejavnosti lahko na ta način brez posebnih težav uvrstimo med storitvene (npr. frizerstvo, čistilnice in pralnice, soboslikarstvo in pleskarstvo, krpanje perila in drugih tekstilnih predmetov in čevljev, avtomehanične in njim podobne delavnice, kozmetika in podobno). Spet druge obrti je mogoče povsem jasno uvrstiti med proizvodne dejavnosti (npr. rafinerije kovin, kovinsko strugarstvo, kovinsko modelarstvo, izdelovanje kozmetičnih in drugih podobnih kemičnih sredstev in pod.). Celo vrsto obrtnih dejavnosti pa lahko glede na njihov značaj oz. funkcijo uvrstimo med proizvodne kot tudi storitvene dejavnosti (npr. usnjarstvo, sodarstvo, elektroinštalaterstvo, pletilstvo, svečarstvo, itd.). Ali opravlja obrtnik s svojim osebnim delom proizvodno ali storitveno obrt, o tem je pri nas po zakonu dolžna dati izjavo pristojna Gospodarska zbornica (po tej ugotovitvi se namreč deloma ravna davčna obveznost obrtnikov), vendar pri proučevanju obrti kljub temu ne moremo mimo tega problema in bi bila vsekakor potrebna natančnejša oziroma jasnejša ločitev med vejama te dejavnosti.

Niti uradna nomenklatura niti statistična služba pri svojem evidentiranju namreč ne ločita storitvene od proizvodne obrti. Zato je pri proučevanju storitvene obrti in njenih funkcij potrebno imeti na razpolago natančnejše podatke o značaju in funkciji obratov, potrebno je spoznati splošno gospodarski in družbeni značaj pokrajine in se s terenskim delom prepričati o zanesljivosti materiala, ki je na razpolago.

Pa ne samo razmejitev med proizvodno in storitveno obrtjo, pač pa tudi povezanost storitvene obrti z nekaterimi drugimi storitvenimi dejavnostmi, npr. trgovino, ali celo nekaterimi sekundarnimi gospodarskimi panogami, npr. gradbeništvom, je včasih potrebna premisleka. V praksi se skoraj praviloma glede na osnovni značaj te dejavnosti ta dva primera uvrščata pod storitvene dejavnosti.

Če govorimo o pomenu storitvene obrti, moramo seči daleč v pretekla stoletja, saj je drobna storitvena obrt ena najstarejših neagrarnih gospodarskih panog, ki je bila v preteklosti prav tako pomembna na podeželju kot tudi v mestih. S trgovino vred je spadala med najpomembnejše mestne funkcije v srednjeveških mestih in trgih, s svojo značilno razmestitvijo je dajala poseben značaj in zunanji videz posameznim mestnim četrtim, s svojo organizacijo in združenji (čevljarški, mesarski, pekovski ceh in pod.) pa je pomenila enega najvažnejših elementov mestnega življenja. Na agrarnem podeželju pa je razmestitev oziroma zgostitev posameznih obrtnih dejavnosti skupno z drobno trgovino pogojevala skoraj edine neagrarne funkcije v posameznih naseljih in jim s tem pripomogla k večji pomembnosti.

Tem starim, tradicionalnim oblikam storitvene obrti so se v novejši dobi pridružile še nove, moderne

oblike, ki jih je prinesel s seboj tehnični razvoj in nove zahteve modernega načina življenja. Nekatere teh starih storitvenih obrti so se le malo spremenile in tudi njihov pomen je ostal nespremenjen, druge izgubljajo svojo nekdanjo vlogo in celo povsem izginjajo zaradi konkurence cenejših industrijskih izdelkov, npr. čevljarstvo na podeželju zaradi pretežno gumijaste obutve, krojaštvo zaradi konfekcijskih izdelkov in podobno. Posamezne vrste obrti so ta pritisk vzdržale; prilagodile so se novim potrebam, se še bolj razvile in celo specializirale. Nekatere med njimi so celo opustile svoj nekdanji storitveni značaj, preusmerile so se v proizvodno obrtno dejavnost in uspešno kooperirajo z industrijo.

Pri proučevanju obrti nas zanima najprej prostorska razporeditev storitvene obrti, prav tako pa tudi faktorji, ki pogojujejo njihovo lokacijo. Pri tem nikakor ne smemo prezreti dejstva, da se različne oblike iste obrtne dejavnosti lahko najdejo v mestu, na urbaniziranem in industrializiranem podeželju ali pa v pretežno agrarni pokrajini. Se več, imamo celo storitvene obrti, ki so značilne za agrarno podeželje in se v mestih skoraj ne pojavljajo ali pa so tam iz storitvenih že prešle v proizvodne dejavnosti (npr. tesarstvo, kolarstvo, sedlarstvo, jermenarstvo in pod.). In obratno, take vrste, ki se pojavljajo izključno v urbanizirani okolici mest, predmestjih (avtomehaniki, mizarske delavnice), nekatere pa celo le v mestnih središčih (zlatarji, modistke, pedikerji).

Kot tudi pri drugih storitvenih dejavnostih so vzroki za razmestitev posameznih storitvenih obrti oziroma njihovi lokacijski faktorji tesno povezani z gospodarskimi in družbenimi razmerami v pokrajini. Odločilnega pomena pri tem je ekonomska rentabilnost, katere osnova je ekonomski zakon o ponudbi in povpraševanju. Če naj bo lokacija kake dejavnosti ekonomsko upravičena, mora imeti dovolj odjemalcev oziroma potrošnikov. Zato je eden najvažnejših faktorjev razmestitve obseg in značaj potrošnje, ki je odvisna tudi od števila in gostote prebivalstva. Poleg tega pa so zelo pomembne tudi potrebe oziroma povpraševanje teh potrošnikov po posameznih obrtnih storitvah; to pa je odvisno od kupne moči prebivalstva (torej od njihovega osebnega standarda oziroma dohodkov). Kupna moč je brez d/oma večja v gospodarsko dobro razvitih področjih, kjer je zaradi večje koncentracije delovnih mest tudi večja gostota prebivalstva. Določeno vlogo pri razmestitvi, gostoti in tipu obrtnih obratov ima tudi zaposlitvena struktura prebivalstva (predvsem glede na število kmečkih in nekmečkih družin). V gospodarsko slabo razvitih področjih je zato storitvena obrt šibkeje razvita in njena proizvodnost mnogo manjša.

Rentabilnost poslovanja, t. j. zadostno število potrošnikov s primerno kupno močjo, pa je najlažje dosegljiva v večjih (centralnih) naseljih ali mestih, kjer je tudi večja potreba po specializiranih obrtnih dejavnostih. Pri načrtovanju opremljenosti centralnih naselij z obrtnimi dejavnostmi oziroma formiranju obrtnih con (saj obrtne dejavnosti pogosto težijo po prostorski in funkcionalni koncentraciji) so prav ti normativi oziroma pragovi števila potrošnikov za posamezne obrtne dejavnosti zelo pomembni.

Glede na navezanost obrtne dejavnosti na širok krog odjemalcev, tudi izven kraja namestitve, je po pomembnosti na drugem mestu dostopnost oziroma dobra ali slaba povezanost potrošnikov s posameznimi lokacijami obrtnih dejavnosti.

Zelo pomembni pri razporejanju obrtnih dejavnosti so lahko tudi razni psihološki faktorji in življenjske navade oziroma mentaliteta prebivalstva, ki lahko izredno močno vplivajo na strukturo in obseg povpraševanja in potrošnje. Po drugi strani pa je mnogokrat odločilnega pomena pri tem tudi kvaliteta ponudbe. V vsem tem tiči npr. vzrok, da ženske s podeželja rajši obiskujejo frizerke v mestu ali večjem kraju. V mestu igra odločilno vlogo psihološki faktor oziroma kvaliteta ponudbe pri poseganju po modnih novostih in dodatkih, ki jih ne izdeluje industrija, pri izbiri frizerk, kozmetičark, šivilj, čevljarjev, torbarjev ali pri navezanosti na renomirane avtomehanične delavnice in podobno.

V gospodarsko in družbeno dobro razvitih pokrajinah in v mestu so potrošniki navajeni, da se poslužujejo storitev obrtnikov strokovnjakov, kar je vzrok, da so tam obrtne dejavnosti pestrejše in pogojeje, v stari tradicionalni agrarni pokrajini pa opravita velik delež obrtnih del kar gospodar in gospodinja sama ali pa s pomočjo prav tako strokovno neusposobljenih sosedov. To velja zlasti za nekatere stare kmečke obrti (kovaštvo, kolarstvo, sedlarstvo) kot tudi za drobne osebne storitve (striženje las, friziranje, manj zahtevna zidarska, kleparska, mizarska dela). Vse to kaže, da je na vasi storitvena obrt lahko le šibko zastopana, omejena le na manjše število strok in da je delovna storilnost

le-teh nizka in navadno na meji rentabilnosti.

Za obrtne dejavnosti je pogosto značilna navezanost na določen poslovni prostor in njegovo velikost. Nekatere obrtne delavnice potrebujejo le majhen proizvodni prostor in so lahko celo v stanovanju, ki ni posebej prirejeno za obrtno dejavnost (šivilja, krpanje perila, popravite nogavic in pod.), večina pa je glede prostora zahtevnejša. Posamezne obrtne delavnice potrebujejo poteg razpoložljivega delovnega prostora celo še dodatno prirejen prostor za pomožne namene (parkirišča, skladišča). Kljub temu da nekatere storitvene obrti niso vezane na stalen delovni prostor (zidarji, soboslikarji, pečarji, vodovodni inštalaterji), pa vendar potrebujejo za svojo dejavnost tudi nekje prostor za orodje in opremo. S tem v zvezi se pogosto pojavi težnja po lokaciji določenih vrst storitvene obrti izven mestnega središča, v predmestju ali celo v širši okolici, kjer lahko nastane celo večja koncentracija.

Ne brez pomena pri razmestitvi obrtnih dejavnosti so tudi družbene obveznosti, ker lahko pospešujejo ali zavirajo njihov razvoj. Prav letos v jeseni so na posvetovanju ob obrtnem tednu v Celju ugotavljali, da je lahko zaradi povečanih davčnih obremenitev v zadnjem letu in zato tudi povečanih cen storitev ogrožen nadaljnji razvoj obrti. Občinske skupščine sicer same določajo različne olajšave pri davčnih obremenitvah glede na specifično problematiko obrtnih dejavnosti na svojem področju, toda osnovna načela predpisujejo zvezni in republiški zakoni in predpisi, ki bodo morali v bodoče preskrbeti za pravilno vrednotenje pomena obrti v družbenem gospodarstvu.

Pomembna je vloga obrti kot ene izmed centralnih funkcij, ki s svojo namestitvijo in značajem povzdigne pomembnost kakega kraja in s svojimi funkcijami sodeluje pri ustvarjanju njegovega vplivnega območja. Kakor druge storitvene dejavnosti je namreč tudi storitveno obrt mogoče razvrstiti glede na pomembnost v različne kakovostne stopnje in prav tako ustvarja s svojimi funkcijami določena tako imenovana "specifična" (po Kokoletu) vplivna oziroma potrošna območja, ki se večinoma razlikujejo od "specifičnih" vplivnih območij drugih storitvenih dejavnosti. Značilnost, da storitvene dejavnosti nižje stopnje ustvarjajo manjše vplivno območje, višje stopnje pa večje vplivno območje, držijo seveda tudi za storitveno obrt. Vendar je za oblikovanje vplivnih območij posameznih obrtnih dejavnosti značilno, da oblikujejo večinoma manjša vplivna območja in privlačnost velikih središč pri storitvenih obrtih višje stopnje ni tako velika kot pri drugih storitvenih dejavnostih (npr. pri trgovini). Izjema so že enkrat omenjeni frizerski saloni in seveda specializirane storitvene obrti, ki smo zanje omenili značilno središčno lokacijo. Pri marsikateri storitveni obrti pa je opaziti zanimiv obrat v potrošniškem toku, ki ne teče iz okolice v središče, ampak celo iz središča proti podeželju. To velja predvsem za tiste vrste storitvenih obratov, ki potrebujejo za svoje delovanje dovolj razpoložljivega prostora. Take obrti navadno nimajo v mestu (vsaj v naših razmerah) dovolj potrebnega prostora, zato se selijo iz mesta ali pa na novo nameščajo v predmestjih ali urbanizirani okolici mest, kjer je še dovolj prostora na nekdanjih kmečkih dvoriščih, v nekdanjih gospodarskih poslopih (hlevih) ali na še nezazidanem prostoru. S svojo lokacijo pa prav gotovo prinašajo v novo okolje določene elemente, ki lahko vplivajo na družbeno in gospodarsko preobrazbo podeželja. Ta proces in njegove posledice bi bilo zanimivo raziskati.

K UVAJANJU KVANTITATIVNIH METOD IN AVTOMATIZIRANE KARTOGRAFIJE V SODOBNO GEOGRAFSKO RAZISKOVANJE

1. UVOD

Hiter razvoj naprav za elektronsko obdelavo podatkov v zadnjih desetih letih je povzročil v mnogih raziskovalnih disciplinah močan prodor kvantitativnih metod pri raziskovalnem delu. Uvajanje avtomatske obdelave podatkov je še posebej dobrodošlo v tistih vejah znanosti, ki imajo opravka z velikimi količinami podatkov. Računalniki omogočajo hitrejše in popolnejše obdelovanje podatkov, natančnejše ovrednotenje (merjenje) pojavov, istočasno premostrvanje večjega števila variabel in ugotavljanje koralacij med njimi. Ker uporablja geografija pri svojem raziskovanju mnogo statističnih in drugih podatkov o prostoru, je tudi zanjo zelo pomemben prodor kvantitativnih metod, saj ji odpira nove in popolnejše možnosti raziskovanja.

Na začetku je potekal prodor kvantitativnih metod v geografijo počasneje kot v drugih znanstvenih disciplinah. Razmeroma hitro in brez večjega odpora je uvajanje novih metod potekalo v nekaterih strokah fizične geografije (klimatologija, hidrogeografija), v družbeni geografiji pa se je nova metodologija uveljavila počasneje. Prvo večje delo nove metodološke smeri je bila knjiga W.Bunge-a "Theoretical Geography". K uveljavitvi kvantitativnih metod so nadalje veliko pripomogla zlasti dela Američana B. Berry-a, Angleža P. Haggetta in R.Chorleya, Šveda T. Htgerstranda in drugih. Hiter razvoj doživljajo aplikacije računalniških programov, ki so posebej prirejene za geografske probleme. Računajo, da bo avtomatizacija obdelave podatkov za prostorske raziskave v naslednjem desetletju zmanjšala obseg rutinskega dela za okrog 50 %. S tem v zvezi močno raste pomen geografskih raziskav, ki so izdelane za potrebe prostorskega planiranja.

Za potrebe planiranja ustanavljajo posebne informacijske sisteme – tako im. banke prostorskih podatkov (geographic data bank, geographical information system ipd.), kjer bodo vsi pomembni podatki o prostoru zbrani na računalniških medijih (magnetni trakovi, diski itd.). Pri nastajanju bank prostorskih podatkov imajo veliko vlogo geografi. Za zbiranje in obdelavo geografskih podatkov s sodobnimi informacijskimi sredstvi je bila pri Mednarodni geografski uniji osnovana posebna komisija (IGU Commission on Geographical Data Sensing and Processing). Komisija je organizirala v sodelovanju z UNESCO dva mednarodna simpozija v Ottawi leta 1970 in 1972 (UNESCO/IGU Symposium on Geographical Information Systems). Oba simpozija sta imela širok interdisciplinarni značaj. Intenzivno uvajanje kvantitativne metodologije v geografsko raziskovanje povzroča precej težav pri organizaciji študija geografije, ker je potrebno nenehno slediti tem novostim in jih vključevati v študijski program. /

Računalniška obdelava prostorskih podatkov odpira poleg same analize in obdelave podatkov tudi problem prikazovanja teh podatkov oz. rezultatov te obdelave. Tu govorimo o takom. outputu. Pri računalniški obdelavi so namreč podatki podani v numerični obliki (razne statistične tabele ipd.), ta oblika pa za nazorno prikazovanje prostorskih pojavov ni primerna. Podatke oz. rezultate je potrebno največkrat prikazati še v grafični obliki – to je na karti. Klasični postopki za izdelavo tematskih kart so v tem primeru zaradi obilice in hitrosti pridobivanja podatkov neustrezni. Velike potrebe po kartah in nova tehnična sredstva so pospešila prizadevanja za avtomatizacijo v kartografiji. Avtomatizacija

kartografskih postopkov bo vsekakor močno povečala ponudbo kart. V tem sestavku bodo nekoliko detajlneje opisani nekateri dosežki v avtomatizaciji kartografskih postopkov za izdelavo tematskih kart.

1.2. AVTOMATIZACIJA V TEMATSKI KARTOGRAFIJI

Pri izdelavi kart se običajno srečamo z dvema osnovnima zahtevama:

- z zahtevo po večji natančnosti in
- z željo po čimvečji aktualnosti vsebine karte (ažurnosti).

Istočasna izpolnitev obeh zahtev je navadno zelo težavna in hkrati tudi draga. Problem rešimo kompromisno; glede na potrebe se odločimo, kateri zahtevi damo prednost oz. katero zahtevo bolj zanemariamo. Nekako v zvezi s temi željami sta se v sodobni kartografiji, ki uporablja pri izdelavi kart računalnike, izoblikovali dve smeri:

1. Pri prvi smeri gre za tak način kartografske avtomatizacije, kjer igra glavno vlogo natančnost karte. Med izdelke te smeri spadajo razne uradne karte, katastrski in gradbeni načrti ipd. Naprave za tovrstno risanje kart (numerično vodeni koordinatografi, plotterji) morajo delati z veliko natančnostjo in so temu primerno tudi drage.
2. Pri drugi smeri preciznost na karti ni toliko pomembna, važnejša je predstavitev različnih pojavov ki jih prikazujemo z raznimi grafičnimi znaki (točkami, linijami, šrafurami ipd.). Ta smer se navezuje predvsem na tematsko kartografijo.

Za drugo smer, t. j. za potrebe tematske kartografije, že dlje časa obstoji računalniški program, imenovan SYMAP (kratica za Synagraphic Mapping Program). Program je izdelan v več verzijah tako za majhne kot tudi za velike računalnike. V Sloveniji so prvi poskusi uvajanja avtomatizirane kartografije potekali na Inštitutu Geodetskega zavoda SRS. V okviru raziskovalne naloge "Avtomatizirana kartografija za potrebe informacijskih sistemov" je bilo izdelanih več variant SYMAP-programa za izdelavo tematskih kart. 5)

2.1. SPLOŠNO O KARTOGRAFSKEM POSTOPKU SYMAP

SYMAP-karta nastaja na izhodni enoti računalnika – na printerju. To je v bistvu zelo hiter pisalni stroj, na katerem se izpisujejo rezultati obdelav (razne tabele, poročilo o izvajanju programa idr.). Možna pa je tudi direktna pretvorba numeričnih (statističnih) podatkov v grafične – v tem primeru računalnik "natipka" karto. Signature ("šrafure") na takšni karti so sestavljene iz znakov, ki so na printerju (črke, razni simboli idr.).

SYMAP program zahteva za izdelavo karte pripravo naslednjih podatkov:

- podatke o mejah prostorskih enot oz. teritorija, na katerem želimo pojav prikazati (npr. meje občin)
- statistične podatke; to so podatki o pojavu
- elemente kategorizacije; število kategorij, mejne vrednosti, grafične znake ipd.

Posamezne podatke nato vnesemo v računalnik preko luknjanega traku ali kartic. Tiskanje ("tipkanje") karte poteka v glavnem takole: računalnik prečita osnovni program, nato vstavimo trak s statističnimi podatki, izvršimo izbor kategorij in grafičnih znakov (legenda), na koncu vstavimo trak s podatki o prostorskih enotah – računalnik ga postopno odčituje in istočasno "tipka" karto na printerju. Tiskanje karte traja na majhnih računalnikih 20–30 minut, na večjih pa znatno manj (zaradi večje hitrosti tipkanja). Če uporabljamo za izdelavo tematskih kart večkrat isti model (npr. Slovenija po občinah), se stroški močno zmanjšajo. V tem primeru namreč ni potrebno za vsako novo tematsko karto na novo pripravljati podatke o mejah prostorskih enot (generalizacija in digitalizacija mej), ampak

STRAPO GZ karta: ABSOLUTNO ŠTEVILO ZDOMCEV 1971 PO OBČINAH SRB

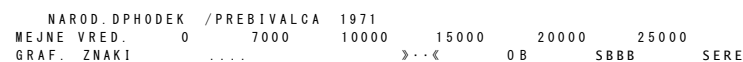
Vir podatkov: Prvi podatki popisa prebivalstva in stanovanj 31.3.1971;

Statistično gradivo št. 2 / 71. Zavod za statistiko SRB

LEGENDA
ŠT. ZDOMCEV
MEJNE VRED.
GRAF. ZNAKI

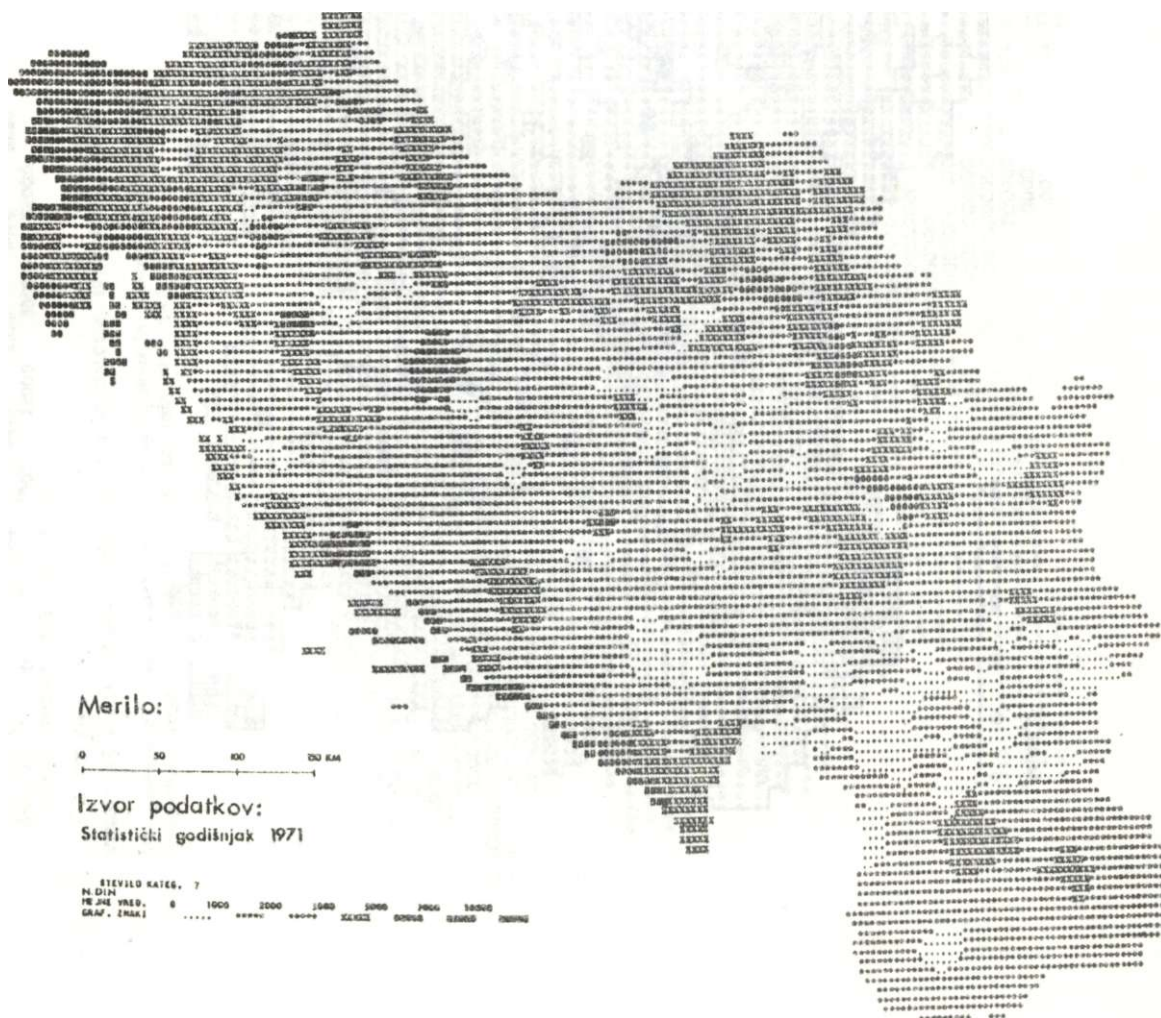
MERILO

vstavljamo le različne statistične podatke.

Razne variante SYMAP-programa omogočajo več načinov prikazovanja prostorskih podatkov. Najbolj enostaven in tudi najbolj razširjen način je prikazovanje pojavov (podatkov) po prostorskih enotah¹ tu pridejo v poštev predvsem razne administrativne enote (npr. politične občine, katastrske občine, statistični okoliši ipd.). V prilogi je prikazan najenostavnejši primer SYMAP-karte² za prostorske enote so bile uporabljene politične občine v SR Sloveniji (60 občin). Prva karta (absolutno število zdomcev po občinah 1971) ni opremljena z nobenimi dodatnimi oznakami. Original karte je izdelan v merilu 1 : 750 000. Druga karta (narodni dohodek na prebivalca v Sloveniji 1971) pa je nekoliko dodatno opremljena³ nanjo so vnesene meje občin, zaporedne številke in nazivi občin. Tako opremljena karta je že dovolj informativna tudi za nestrokovnjake. Izbran je tudi že prvi primer SYMAP-karte za celotno Jugoslavijo.

PROMET V TRGOVINI NA DROBNO NA PREBIVALCA PO OBČINAH 1970

Poleg tega načina je mogoče prikazovati tudi takšne pojave, ki jih ne moremo prikazati po prostorskih enotah. Tu gre za tako imenovane izometrične in funkcijske karte. Za izdelavo takšnih kart moramo imeti na razpolago dovolj merskih mest in podatkov, ki so precej harmonično razporejeni. S pomočjo interpolacije potem računalnik določi in prikaže na karti izbrana polja enake vrednosti (npr. območja istih višin). Pri funkcijskih kartah imamo na razpolago več točk, ki predstavljajo izvor kake informacije (vpliva). Po posebnih formulah računalnik izračuna za vsak printerski udarec funkcijsko vrednost in temu ustrezno določi grafični znak (šrafuro); ta funkcijska vrednost je odvisna od več faktorjev (oddaljenost od točke izvora, jakosti izvora idr.). Ta način je mogoče uporabljati za prikazovanje problemov okolja (prenos hrupa in onesnaženega zraka) pri planiranju najkrajših zvez itd. V bodočnosti ima SYMAP-tehnika še zlasti velike možnosti pri prostorskih valorizacijah kakega območja, ker lahko več faktorjev (prirodnih in družbenih) obdelamo in povežemo že v računalniku, rezultat pa prikažemo na sintetični SYMAP-karti.⁶⁾

SYMAP-karta je namenjena v prvi vrsti strokovnjakom, zato ima značaj delovne karte. Njene prednosti so predvsem v naslednjem: rutinsko kartografsko delo zmanjša na minimum, izdelava je razmeroma poceni in zelo hitra – to nam omogoča, da lahko eksperimentiramo in vstavljamo različne podatke in tako določimo najprimernejši način za prikaz kakega pojava; če imamo na razpolago več vrst statističnih podatkov, jih lahko poljubno koreliramo (iskanje medsebojnih zvez in soodvisnosti) in nato grafično prikažemo. Pomanjkljivost teh kart je v prvi vrsti precej velika nenatančnost (vmesni prostori med znaki) in omejenost grafičnih znakov. Vendar pa ob predpostavki, da so to delovne karte, povsem ustrezajo svojemu namenu. Velik pomen imajo pri raznih prostorskih raziskavah in kot dokumentacijske osnove za planiranje.

2.2. UVAJANJE RAČUNALNIŠKIH METOD IN AVTOMATIZIRANE KARTOGRAFIJE V GEOGRAFIJO

O uvajanju kvantitativnih računalniških metod v geografsko raziskovanje smo govorili že v uvodu. Poleg glavnih razvojnih centrov, od koder izvira večji del teh metod (ZDA, Švedska, Anglija) se tudi v drugih evropskih deželah in v SZ čedalje močnejše uveljavlja nova metodološka smer. Tako so v Švici že 1969 izvedli prve konkretne raziskave s pomočjo novih kvantitativnih metod (uporaba faktorske analize in distančnega grupiranja). Rezultate so prikazali v SYMAP tehniki.⁷⁾ Pri tem so iz množice variabele računalniško izločili najvažnejše faktorje, na osnovi katerih so izdelali rang listo kantonov. Le-te so prikazali na SYMAP karti in potem izvedli shematizirano regionalizacijo.

Skupina švicarskih geografov (A. Kilchenmann, D. Steiner, E. Göchter, O. Matt) je leta 1972 izdala prvi atlas kompjutrskih kart (Computer-Atlas der Schweiz, založba Kummerly & Frey, Bern 1972). Tematika atlasa obsega štiri področja: prebivalstvo, stanovanja, proizvodnjo in kmetijstvo. Švica je na teh kartah razdeljena na 190 prostorskih enot, po katerih so prikazani različni podatki. V krajši recenziji tega atlasa omenja kartograf W. Witt⁸⁾, da so največje prednosti kompjutrskih kart pred tradicionalnimi tematskimi kartami v tem, da dajejo za praktične namene (pri planiranju ipd.) izredne možnosti za mnoge variacije. Nadalje opozarja, da ne smemo vedno gledati kompjutrskih in tradicionalne kartografije kot dva nasprotna pola. Nujno je potrebno, da tradicionalno kartografijo razvijamo in dopolnjujejo z novimi tehničnimi možnostmi.

Računalništva ne uvajajo le v geografsko raziskovanje, ampak tudi v pouk geografije. Na Geografskem

inštitutu univerze v ZOrichu so prvič praktično uporabili računalnik pri pouku geografije v šolskem letu 1970/71. Pouk z računalnikom je potekal v treh fazah:

- delo študentov
- pomoč asistentov
- obdelava podatkov in druge manipulacije z računalnikom.

Delo študentov je obsegalo: izbiro določene tematike, vstavljanje statističnih podatkov, določevanje kategorij in signatur, ostalo (obdelava podatkov, tiskanje karte) je opravil računalnik. O pomenu takšnega pouka z didaktičnega stališča sodi K. Brassel?): študentje dobijo izkušnje pri določevanju kategorij in signatur, naučijo se uporabljati diagrame kot pomožno izrazno sredstvo, pridobivanje izkušnje pri interpretaciji diagramov, omogočen jim je vpogled v osnovne principe računalniške obdelave podatkov (programi, datoteke, organizacije statističnih podatkov, spoznavajo naprave za input in output podatkov).

Čeprav nekoliko z zamudo, je tudi pri nas v zadnjem času opazna čedalje širša uporaba računalnikov. Najprej se je novi način obdelave podatkov uveljavil v večjih gospodarskih organizacijah in v tehničnih vedah. Sedaj imajo vse fakultete možnost, da se priključijo na kak računalniški terminal ali pa da si nabavijo manjši računalnik. Tehnične osnove so torej (vsaj za osnovne potrebe) podane. Na večini fakultet se slušatelji že seznanjajo z osnovami računalništva, na Filozofski fakulteti lahko tudi študentje geografije obiskujejo predavanja iz uvoda v računalništvo. Mogoče bi bilo dobro, če bi uvažanje študentov geografije v računalniško metodologijo za geografske raziskave potekalo preko seminarskih oz. diplomskih nalog. Tako bi določenim študentom, ki kažejo interes za nove metode omogočili, da se v tej smeri izpopolnijo, hkrati pa bi lahko iz njihovega dela pridobili že konkretne rezultate, ki bi jih kasneje sistematično vključili v študij geografije. Mislim, da je tak način seznanjanja z novimi metodologijami (t.j. preko seminarskih in diplomskih nalog) v svetu že dokaj priznan.

3. ZAKLJUČEK

Hiter družbenoekonomski razvoj in nova tehnična sredstva odpirajo nove možnosti raziskovanja, istočasno pa tudi nove probleme. Ta proces vpliva tako kot na druge znanosti tudi na razvoj geografije. Nova metodologija predstavlja za geografijo v prvi vrsti aplikacijo matematičnih in statističnih metod v geografskem proučevanju. Uporaba teh metod daje geografiji večjo eksaktnost in zlasti možnost da začnemo meriti medsebojno povezanost med pojavi, hkrati pa zahteva od geografije tesnejše povezovanje z nekaterimi sorodnimi vedami.

Pri tem razvoju je vidno to, da se krepijo predvsem vezi med geografijo, kartografijo in raziskavami za potrebe prostorskega planiranja. Tako kot pri raziskavah za planiranje, se pri geografiji srečujemo s pomembnim vprašanjem – kako prikazati glavne pojave v prostoru v njihovi prostorski soodvisnosti na nazornejši način. Pri obeh imamo opravka z velikim številom podatkov s skoraj vseh območij človekovega okolja, ki dajejo osnovo za raznoliko kartografsko tematiko. Končni cilj geografije, kartografije in raziskav za prostorsko planiranje je marsikdaj povsem identičen – končna sinteza ugovitev naj bo predstavitev prostora v vsej njegovi kompleksnosti. Naloga kartografije obstoji v tem, da daje za informacijsko gradivo, ki so ga zbrali strokovnjaki drugih disciplin, ustrezno kartografsko obliko (način prikaza). TM Optimalno rešitev torej dajejo obojestranska prizadevanja in sodelovanje med kartografi in dajalci informacij.

Tako kot mora kartografija upoštevati zahteve tistih, ki pripravljajo vsebinsko gradivo za karte, tako se mora tudi geografija truditi, da uspešno izkoristi vse možnosti, ki jih dajejo za obdelavo in prikazovanje geografskih pojavov nove kvantitativne in kartografske metode. Geograf ima tako možnost, da vpliva na vsebinsko kvaliteto kartografskega prikaza in da s tem pripomore ne le h kvantitativnemu (tehnoškemu) napredku, ampak tudi h kvalitativnemu. Karta je izrazno sredstvo, ki nam na najjasnejši način predstavi vidna in nevidna dogajanja v prostoru ter posege v prostor, ki jih predvidevamo v bodočnosti. Ker je karta razumljiva najširšemu krogu ljudi, jo lahko štejemo med najbolj demokratična informativna sredstva. V času, ko postaja problem informiranja (tako v znanosti kot v družbi) {Siri je hujši, si mora geografija še posebej prizadevati za širšo uporabo tega in-

formativnega pripomočka.

Iz tesnejšega sodelovanja (upoštevanje novih ugotovitev in možnosti) med geografijo in kartografijo lahko pričakujemo rezultate, ki bodo na višjem kvalitativnem nivoju. Prav tako je potrebno tudi temeljitejše seznanjanje z dosežki kvantitativnih metod in prenašanje ter prilagajanje teh metod potrebam geografske znanosti. To seveda postavlja pred geografe nekatere nove zahteve: potrebno bo boljše poznavanje matematike in statističnih metod, skrbnejše zbiranje in pripravljanje gradiva, poznavanje osnov računalniške tehnike in marsikdaj tudi temeljita sprememba dosedanjega načina mišljenja.^{^)}

LITERATURA:

- 1) Vrišer I., Kvantitativna geografija; Geografski vestnik 1966
- 2) Gould P., Computers and Spatial Analysis; Geoforum 1970/1
- 3) UNESCO/IGU Second Symposium on Geographical Information Systems; BuL 1973/72
- 4) Kohn C.F., The 1960's: A decade of progress in geographical research and instruction; Annals Ass. Amer. Geographers 1970/2
- 5) Banovec Tomaž: Avtomatizirana kartografija za potrebe informacijskih sistemov; raziskovalna naloga za SBK, Inštitut Geodetskega zavoda SRS, Ljubljana 1972
- 6) Kristan Božo: SYMAP-GZ avtomatizirani kartografski postopek za izradu tematskih karata; referat na IX. kongresu geografov, Sarajevo 1972
- 7) Kilchenmann A., Neuere Anwendungsbeispiele von quantitativen Methoden, Computer und Plotter; Geographica Helvetica 1969/2
- 8) Computer-Atlas der Schweiz; Kartographische Nachrichten 1973/1
- 9) Brassel K., Einsatz des Computers im Geographieunterricht; Geographica Helvetica 1971/4
- 10) Pape H., Stadtkartographie; Kartographische Nachrichten 1973/1
- 11) Glej pripombo 1.

Dušan Plut

UDK 502.76.001.2 + 634.8:914.971.
"Bela krajina"

BELOKRANJSKO VINOGRADNIŠTVO – PROUČITEV PRIRODNIH POGOJEV

1. UVOD IN PODROČJA VINOGRADNIŠTVA

Če bi ljudi po Sloveniji povprašali, kaj jim pomeni ime Bela krajina, bi jih večina odgovorila, da je to deželica belih brez in steljnikov, prastarih običajev ter zibelka partizanstva. Marsikdo bi k temu pristavil tudi belokranjsko vino, saj je tudi po njem Bela krajina precej znana. Sam Belokranjec pa bi vino hudomušno omenil kar na prvem mestu.

Glede na delež vinogradniških površin spada Bela krajina med pomembnejše vinogradniške pokrajine

v Sloveniji. Prvi vtis, ki bi ga dobil popotnik, ki pozna Slovenske gorice ali Haloze, bi bil v tem, do belokranjski vinogradi niso sklenjeni v enem kompleksu, temveč zavzemajo osamljene otoke, kjer so najboljše prirodni pogoji za gojenje vinske trte. To so prisojna, predvsem JZ, JV in južna pobočja, ki leže na severnem robu Bele krajine in kot venec obkrožajo osrednjo kotlino.

Tako se nam izločijo naslednja pomembnejša vinogradniška področja v Beli krajini (Karta 1): okoli Sftmiča, Kota, Stražnjega vrha, Maverlena, Doblič, Tanče gore, Drašič, Radovice in Gabrovca. Sortno čistih vinogradov je zelo malo, v glavnem je to področje z nasadi modre frankinje, žametne črnine in portugaike, ki pridejo v poštev za metliško črnino. Drugače pa vlada velika pestrost in srečamo kraljevino, ki zavzema velik delež, ter belino, belo in rdečo žlahtno, zeleniko in druge sorte.

Za balokrcRjskaga kmera je pomenil in še pomeni vinograd važen eksistenčen vir. Iz prodaje vina je dobil sredstva, ki so ohranjala ravnotežje v gospodarstvu kmetije, zato je pomenila slaba olja v celoti uničena isina hud udarec. Največja katastrofa je zadela Belo krajino med leti 1890 in 1893, ko je trtna uš, ki se je razširila iz Amerike preko Francije k nam, uničila skoraj vse vinograde v Beli krajini. Tako je bilo uničenih 1951 ha vinogradov. Ob podpori države je bilo v prvi fazi (1895–1912) obnovljenih 1 29 ha vinogradov, a je vseeno veliko kmetov zapustilo domačo grudo in se izselilo v tujino, največ v Ameriko.

Delež se je kljub različnim ukrepom stalno zmanjševal. 1963 je bilo 1 218 ha vinogradov, kar je znašalo 2,1 % celotne površine, 1970 pa le še 1 087 ha (1,9 %). Upadanje deleža vinogradov nam pokaže tudi primerjava s podatki za leto 1940. V katastrski občini Semič je bilo 178 ha vinogradov (21,3 %), v Kotu 84 ha (26 %), v Grabrovcu pa 49 ha vinogradov (13,6 %). V tridesetih letih (1940–1970) je delež vinogradniških površin v Semiču padel na 10,5 %, v Kotu na 13 %, v Grabrovcu pa na 10 % od skupne površine.

Zmanjševanje vinogradniških površin ima zelo neugodne učinke, ker predstavlja kmečko prebivalstvo socialno skupino, kateri pomeni prodaja vina važen dodaten zaslužek. Zato je po mojem mnenju nujno potrebno zavreli proces opuščanja vinogradov v Beli krajini.

2. KLIMATSKE RAZMERE

Podnebje je za vinogradništvo najvažnejši ekološki faktor, ki tudi odločujoče vpliva na kvaliteto vina. Kot zelo občutljiva kulturna rastlina pa je prav vinska trta tista, pri kateri sta količina in kakovost pridelka še prav posebno odvisna od količine ter razporeditve toplote, svetlobe, padavin. Po I. Gamsu (1972) predstavlja Bela krajina prehodno klimatsko področje med klimo osrednje Slovenije in subpanonskim podnebjem. Meja poteka ob zahodnem robu Belokranjske ravnine, tako da leži večina Bele krajine v subpanonskem podnebjem. Tu je vlažnostni deficit med majem in avgustom od 20–80 mm.

Toplotne razmere odločajo o geografski razširjenosti vinske trte in še posebej o kakovosti njene pridelke. Najboljša vina so na področjih, kjer se giblje srednja letna temperatura med 10–11 °C. Viriomer nad Metliko in Črnomelj pa imata srednji letni temperaturi 10,6 in 10,5, ki uvrščata Bf' o krajine med temperaturno najbolj ugodna vinogradniška področja (Jeruzalem 10,1 in Zavrč 9,8). Tudi analize za vegetacijske mesece nam da ugodno sliko. Vinomer ima srednjo mesečno temperaturo v aprilu 10,4°, kar je 1,4 nad biološkim minimumom. Obenem je srednja mesečna temperatura v oktobru še zelo visoka (10,7), kar skupaj z visokimi srednjimi temperaturami poletnih mesecev (julij 20,6° C) in zgodnje jeseni (september 16,6) omogoča ugodno zorenje grozdja.

Analiza podatkov za temperaturo 1971 (Črnomelj) nam pokaže, da je bil dejanski temperaturni prag 10° C prekoračen 3. aprila, med 15. septembrom in 15. avgustom pa sta imela le dva dneva pod 8° C. V sami vegetacijski dobi (april–oktober) je vsota vseh temperatur nad 10° C, 3 216,8° C, v celotnem letu pa 3 381,5° C. Ker so za vinsko trto ugodni pogoji že s temperaturno vsoto nad 2500° C do 3500° C, vidimo, da je vrednost za Belo krajino ugodna.

Belokranjski vinogradnik je dobro vedel, da so dna ravnin, kotlin področja temperaturnega obrata in zato tu ni sadil vinske trte. Ze 15 m nad dnom kotlin pa se začenja termalni (toplotni) pas in sega do 200 (300) m relativne višine. To je pas, kjer so daljša obdobja brez pozeb in tu so največji areali vinogradov. Podatki o pojavljanju slane za Črnomelj, Semič in Vinomer med leti 1955–1966 nam pokažejo, da se je spomladanska slana pojavila najkasneje 9. maja, in to v Vinomeru in Črnomlju. Jesenske slane se pojavljajo v oktobru in novembru, najzgodnejša je bila 19. septembra 1959 v Črnomlju, 20. septembra 1960 pa v Semiču.

3. marca 1973 so bile merjene temperature v ravninskem dnu in ob spodnji meji vinogradov v Semiču. Razlika v višini med obema krajema merjenja je bila 20 m; ravninsko dno je imelo nadmorsko višino 220 m, spodnja meja vinogradov pa 240 m. Kljub temu, da je spodnja meja vinogradov višje in bi pričakovali nižje temperature, so vsa merjenja (2 m nad zemljo, 0 cm, 10 cm pod zemljo) pokazala višje vrednosti na postaji na spodnji meji vinogradov in s tem temperaturno inverzijo.

Pri kulturnih rastlinah je potreba po svetlobi zelo velika, največja pa je poleg sadnega drevesa in povrtnine še pri vinski trti. Pomanjkanje svetlobe povzroča počasnejše zorenje grozdja, jagode imajo premalo sladkorja in grozdje je vođeno. Količina in intenzivnost sončnega obsevanja vpliva tudi na začetek, potek in rezultat cvetenja. Podatki o sončnem obsevanju za Vinomer (1951–1960) nam dajo povpreček 1 539 ur na leto. Primerjava tega podatka z ostalimi v Sloveniji nam pokaže, da je to najnižji povpreček in predstavlja le 34 % možnega sončnega obsevanja (Murska Sobota 1 756 ur). Vsekakor je vrednost za Vinomer neugodna za vinsko trto, upoštevati pa moramo kratko opazovalno dobo. Grozdje je bolj kislo kot štajersko ali primorsko.

Ugodnejše vrednosti nam da analiza podatkov o poprečni oblačnosti. V juniju (4,9), juliju (4,2) in avgustu (4,0) ter septembru (4,2) so vrednosti pod 5,0, kar označuje sončno vreme, slabše je v oktobru (5,7). Vinsko trto so dolgo časa prištevali v skupino proti suši odpornih mesophytov in tako je prevladovalo mnenje, da njeno uspevanje ni odvisno od vlage. Z intenzifikacijo proizvodnih ukrepov pa se pojavijo mnjenja, da postaja pomanjkanje vlage tudi pri nas glavna ovira za izboljšanje kvalitete vinske proizvodnje.¹⁾ Seveda pa za uspešno vinogradništvo ni važna le letna množina padavin, ampak tudi razporeditev po mesecih (klimatogram). Največ vlage potrebuje vinska trta v prvi polovici letne dobe, predvsem v mesecih maj, junij in julij. Nato pa se potreba po vlagi zmanjšuje do oktobra, ko pade pod potrebo v aprilu.

Preveč padavin povzroči neugodno kopičenje raztopljenih snovi in trta prebujno raste. Obenem pride do razvoja posameznih bolezni, kot je peronospora, ki je danes najnevarnejša bolezen vinske trte. Razvija se ob deževnem vremenu, močni rosi, visoki relativni vlagi in ob pogoju, da je temperatura večja od 12° C. To je predvsem bolezen lista in okuženi listi se posuše. V podobnih razmerah se razvije tudi trtni oidij ali pepel, pri tem pa glivica napada predvsem *grozdje*.

Bela krajina ima precej padavin, saj znaša 32-letni povpreček za Črnomelj 1 216 mm padavin. Enajstletni povpreček (1955–1966) pa nam da še večje vrednosti: Črnomelj 1294 mm, Semič 1325 mm, Vinomer 1180 mm padavin. Množine padavin so za vinsko trto previsoke in že škodljive. Tako se ob trgatvi, ki je v začetku ali sredi oktobra, večkrat dogaja, da precej grozdja zgine ali pa ga morajo trgati pred končnim zorenjem. To pa seveda zmanjšuje kvaliteto vinske produkcije. Strokovnjaki trdijo, da je za srednjo Evropo najugodnejša mera padavin med 700 – 1000 mm, največ pa do 1500 mm. Tudi analiza za posamezne mesece nam za Belo krajino ne da preveč ugodne slike. Za srednjo Evropo je idealna množina padavin v vegetacijski dobi 500 mm, za Črnomelj pa dobimo 758 mm, kar je neugodno. Posebno je neugodno preveč padavin v septembru (120 mm) in oktobru (138 mm), ko grozdje zori in mu prevelika vlaga močno škodi.

Največji sovražnik belokranjskih vinogradov pa je nedvomno toča. Pojavlja se od marca do septembra, najbolj pogosta pa je junija, julija in avgusta. Starejši ljudje v Semiču se še spominjajo, da so proti toči poleg zvonjenja streljali še z možnarji, še danes pa je belokranjski kmet kljub razvoju tehnike prepuščen na milost in nemilost tej hudi naravni nadlogi. Toča je skoraj vsakoleten gost v Beli krajini. Sreča v nesreči je, da ne zajame večjih površin in vsa vinogradniška področja niso skoraj nikoli ogrožena. Osemletno povprečje za Semič nam pokaže, da se toča pojavi 1,63 krat na leto. Pogovor z draščkim kmetom je odkril, da mu je toča 1972. leta uničila 50 % pridelka, 1971. pa celo 80 %.

Potreba po vodi je v veliki meri odvisna od temperature, medsebojno odvisnost pa nam poda hidrotermični koeficient, ker upoštevamo vsoto padavin in vsoto temperatur v času vegetacije. Za Črnomelj dobimo vrednost 2,23, dober vinski pridelek pa je zagotovljen, če je koeficient okrog 2,0, kvaliteta pa ne trpi, če je nižji od 2,5. Vidimo, da ima Bela krajina razmeroma ugoden koeficient kljub previsoki množini padavin. To pomanjkljivost kompenzirajo visoke temperature v času vegetacije.

Za veter lahko na splošno rečemo, da je ugoden za vinsko trto, če ne presega srednje jakostne stopnje. V Beli krajini prevladujejo zahodni in jugozahodni vetrovi. V Semiču je pogost severozahodni veter, ki prinaša poletne nevihte. Znan lokalni veter pa je tudi "Tančka burja", ki piha pozimi proti Poljanski dolini. ^ Vsi vetrovi, ki pihajo v Beli krajini, so razmeroma šibki in le redko presegajo vrednost 6 B. Zato niti pogostost niti jakost nista negativna elementa pri vinogradništvu v Beli krajini.

Fenološki podatki so tudi eno izmed možnih meril za določanje klimatskih značilnosti kake pokrajine. Datum cvetenja sadnega drevja v Semiču (1973), in sicer v ravninskem dnu in toplotnem pasu, ki se začne nad samim naseljem, je pokazalo naslednje (po lastnem terenskem opazovanju): češnje so začele cveteti v nadmorski višini 300 m 8. aprila, le 50 m nižje pa tri dni kasneje. Domača češnja je v toplotnem pasu začela cveteti 21. aprila, v ravninskem dnu pa 24. aprila. Ti podatki so odra: temperaturnega obrata, saj prej zacveti sadno drevje v višjih legah. Primerjava s prejšnjimi leti nam pokaže, da je letos vegetacijski cikel v zakasnitvi.

3. ZA VINOGRADNE POMEMBNE RELIEFNE OBLIKE

Nadmorska višina je eden izmed pomembnih faktorjev, ki omejujejo obseg vinogradov. Zgornja meja vinske trte poteka v semiškem vinogradniškem področju najvišje v Beli krajini – do 420 m. Razmeroma nizko lego pa imajo vinogradi okoli Tanče gore, kjer leže med 170 in 300 m. Okoli 80 % vinogradov leži v nadmorski višini med 200 in 360 m, le slabih 20 % pa nad ali pod to vrednostjo.

Med reliefnimi oblikami sta za vinsko trto važna tudi ekspozicija in strmina reliefa. Glede vžarevanja (insolacije) so najugodnejše J lege, slede JJZ, JJV, JZ in JV ter Z in V lege, ki so za severnimi najmanj primerne. Jakost vžarevanja pa spreminja tudi strmina ali naklon pobočja, kjer so vinogradi. Položnejše lege so za vinograde manj primerne kot strme, tu pa je neugoden vpliv erozije zemljišča, ki narašča s strmino. Izračun aritmetične sredine strmine vinogradov nad Semičem (lastno terensko merjenje) od spodnje do zgornje meje vinogradov nam da za povprečen naklon vrednost 16,33 stopinj. To uvršča semiško vinogradno področje v prvi bonitetni razred, ki ima vrednosti med 15–25 stopinj. Strmina se je gibala med 3 in 35 stopinjami, ekspozicija pa je predvsem J in JLV. Od Kota do Tanče gore se uveljavi tipična JV lega. Zelo ugodne razmere glede ekspozicije in naklona ima tudi metliško vinogradniško področje. V Radovici in Vinomeru so predvsem J in JZ lege, povprečen naklon pa je nekoliko nižji od naklona v Semiču, najvišje strmine pa ne presegajo 30 stopinj. Podobno sliko dobimo tudi v Drašičih, kjer pa se v manjši meri uveljavlja še JJV ekspozicija. Tu je tudi zelo ugodna strmina, čeprav bi na laporju pričakovali bolj strm relief.

4. TALNE RAZMERE

Zemlja je v Beli krajini različna, a skladna z enakimi značilnostmi matičnih substratov in razlikami med nižnjo in višnjo klimo. Genetično zaporedje talnih tipov je naslednje: rendzina, prehodni tipi (siva karbonatna, sivorjava karbonatna, rjava gozdna), rjavordeča in degradirana rjavordeča prst. Namesto o rjavordeči zemlji bi lahko v Beli krajini govorili tudi o kratki ilovici, ki pride v Belo krajino preko Rožnega dola in prav v vinogradniških področjih črnomaljske občine zavzema večji obseg. Elementi reliefa, kot so nagib, lega in nadmorska višina, močno posegajo v življenje in razvoj zemlje. Zaradi erozijskega premeščanja talnih delcev so tla na strminah bolj plitva. V belokranjskih vinogradih je ugodno, da je zemlja bolj plitva, ker globoka zemlja preveč zadržuje vlago. Večina vinogradniških kompleksov je na izpranih rjavih tleh na karbonatih, predvsem okoli Semiča, Stražnjega vrha, Maverlena in Tanče gore, delno pa tudi okoli Kota, Gabrovca in Radovice. Draški in

vzhodni del vinogradov okoli Radovice pa je na sivorjavih Heh na flišu. Nekaj vinogradov pa je tudi na podzolastih rjavih in rdečerjavih tleh (Kot) in izpranih skeletnih rjavih tleh.

Kemična analiza je dala naslednje rezultate: *

Semič:	Tanča gora:	Drašiči:
pH = 7,5	pH = 6,65	pH = 6,8
%CaCC>3 = 1,196	% CaCC>3 = 1,093	%CaC O 3 = 0,861
% humusa = 4,98	% humusa = 4,62	% humusa = 4,39

Poleg toče in slane je tudi erozija prsti nadloga za belokranjske vinogradnike. Ugotovili so, do je odnašanje na vsak m² do pol kg v podnožje vinograda. Prirodni pokrov je izkrčen, zemlja prerahljana, strmina vinogradov je precejšnja in voda ima lahko delo. Zelo nazoren primer je pri semiški železniški postaji, ker so kamni, ki so na vrhu antropogeno okrušeni, nekje že 50 cm nad podlago. Največji napredek v boju proti eroziji je bil dosežen v Drašičih, kjer so v največji meri prešli na terasasti način obdelovanja vinogradov, ki obenem omogoča strojno obdelovanje.

5. ZAKLJUČEK

Poskus prikaza in analize prirodnih faktorjev, ki vplivajo na razširjenost in kvaliteto belokranjskih vinogradov, nam da razmeroma zadovoljujočo sliko. Ugodne so visoke povprečne letne temperature (nad 10,5°C) in da se začne vegetacijski cikel v povprečju 14 dni pred večino ostale Slovenije. Neugodna pa je visoka množina padavin, predvsem je preveč moče v zgodnji jeseni. Vinogradi imajo ugodno ekspozicijo in strmino reliefa, kar jih uvršča v glavnem v prvi bonitetni razred. Je pa še problem erozija, ki je posebno močna v strmejših legah.

Kljub razmeroma ugodnim prirodnim pogojem pa se delež vinogradniških površin nenehno zmanjšuje. Tu ne moremo mimo družbenogeografskih vzrokov. Po drugi svetovni vojni se je tudi v Beli krajini začela razvijati industrija, ki je povzročila hitro preslojevanje kmečkega prebivalstva. Zagotovitev stalnega dohodka je imela za posledico prehod v delavsko-kmečko strukturo. Dohodki od vinogradov ne pomenijo več večini prebivalstva mašilo za plačilo davkov in sredstvo za obnavljanje vinogradov. Zmanjšalo se je število takih prebivalcev, ki jim pomeni zemlja edini eksistenčni vir, poleg tega pa jih agrarna politika ni stimulirala.

Mlajši niso hoteli ostati na kmetiji, delavce za delo v vinogradu se težko dobi in so za kmeta predragi, zato vinograde manj obdelujejo, jih ne obnavljajo ali jih celo opuščajo. Kmetje, ki so od svojega vinograda bolj oddaljeni in imajo še kak drug vir dohodka, jih še bolj opuščajo ali prodajajo. V Semiču in Stražnjem vrhu so zrasle prve počitniške hišice, ki so v glavnem preurejene zidanice, nekatere pa so zrasle čisto na novo. V Semiču je njihovo gradnjo pospešila nova cesta po Stari gori do Smuške luže. Razmere se v zadnjih letih le izboljšujejo, družba se je začela zavedati, da je le kulturna pokrajina atraktivna in da belokranjski vinogradi predstavlja tudi turistično privlačnost.

LITERATURA:

1. Sveta Šuklje: Vinogradna posest v Beli Krajini, GV 1940
2. Miško Judež: Kletarstvo, Lj. 1955
3. Kmetijski teden v Beli krajini, Lj. 1955
4. Statistični letopis SR Slovenije 1965
5. Statistični letopis SR Slovenije 1971

* Analizirano v fizično-geografskem laboratoriju oddelka za geografijo FF

6. Vladimir Bračič: Vinorodne Haloze, Mb. 1967
7. Borut Belec: Ljutomersko ormoike gorice, Mb. 1968
8. Ivan Gami: Prispevek h klimatogeografski delitvi Slovenije, GO 1972, lt. 1
9. Vital Manohin: Agroklimatologija, Lj. 1972
10. Janko Pušnik: Slana in toča v Sloveniji, Srečanja, 1971 (29-30)
11. Anton Flego: Praktično sadjarstvo, Lj. 1957
12. Bogdan Uratovič: Proizvodna zemljišča in živali, Lj. 1961
13. Franc Janežič: Kako varujemo rastlinam zdravje, Lj. 1968
14. Danilo Furlan: Sušne in mokre dobe v Sloveniji, Letno poročilo HMZ 1958
15. Danilo Furlan: Ugotavljanje evapotranspiracije s pomočjo normalnih klimatskih pokazateljev, Letno poročilo HMZ 1960
16. Jelka Kunaver: Poljanska dolina ob Kolpi, GV 1961
17. Ivan Gams: H geomorfologiji Bele krajine, GZ 1961
18. Anton Melik: Posavska Slovenija, Lj. 1959
19. Zvonko Rus: Metlika, GO 1960, št. 1-2
20. Ferdo Šilih: Naravni viri in izraba tal v Svečinskih goricah, GO 1965, št. 1
21. Alojzij Horvot: Kratka ilovica, Lj. 1953
22. Katica Flajnik: Belokranjsko vinogradništvo, sem. naloga (1. stopnja) 1972
23. Albin Stritar: Značilna zaporedja talnih oblik v Sloveniji, GO 1965, št. 3
24. Franc Lovrenčak: Prst in rastje v Raki, GV 1970
25. Albin Stritar: Izraba tal v spodnjem delu Gorenjskih ravnin, GV 1971
26. Ferdo Seidl: Zemeljski potresi pri Črnomlju v zvezi z geološko zgodovino krajine, Zg. 1925
27. Albin Stritar: Najbolj razširjene petrogene talne oblike v Sloveniji, Geologija - 6.knjiga, 1961
28. Ivan Gams: Klima Krške kotline, Dolenjska zemlja in ljudje
29. Ivan Gams: Problematika regionalizacije Dolenjske in Bele krajine, GV 1959
30. Vanda Raklovec: Dravinjske gorice in njihovo gospodarstvo, GO 1961, št. 3-4
31. Ivo Zupančič: Kletarstvo v gostinstvu, Lj. 1954
32. Stanko Matekovič: Izognimo se napakam pri izbiri trt za Dolenjsko, Socialistično kmetijstvo, 1959, št. 5-6
33. Mihael Leonardl: Terasiranje vinogradniških površin, Soc. kmet. 1959, št. 5-6

Letna poročila HMZ 1955 - 1971

Podatki katastrskega urada v Črnomlju

Lastna opazovanja in merjenja

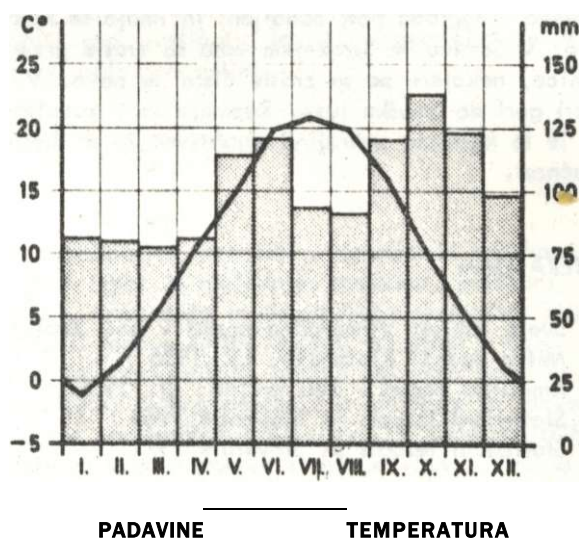
Pogovori z nekaterimi belokranjskimi vinogradniki

Dolenjski list

VINOGRADNIŠKE POVRŠINE

KLIMATOGRAM ČRNOMLJA

GEOGRAFSKA OPAŽANJA IN RAZMIŠLJANJA S POTI PO SREDNJIH
SLOVENSKIH GORICAH

V začetku junija lani je izvedel mariborski aktiv GDS v okviru rednega programa strokovno ekskurzijo v osrednji del Slovenskih goric. Takšna oblika strokovnega izpopolnjevanja je v aktivu običajna, vendar je bila tokrat geografska ekskurzija po nekaterih značilnostih izvirna, po rezultatih bogata in vredna posnemanja. 38 udeležencev, učiteljev geografije in zgodovine, največ iz neposredne mariborske regije pa tudi iz bolj oddaljenih krajev, od Ljutomera do Slovenj Gradca ter od Radelj do Ptuja, priča, da je učiteljstvo razumelo vabilo in program aktiva ter da, čeprav počasi, pa vendar zanesljivo napreduje po poti sodobne geografije.

I.

Ekskurzija v Srednje Slovenske gorice je imela več namenov. Marsikdo se je v začetku začudil, da prirejamo terenski ogled v tako blizu dosegljivi pokrajini, in se povprašal, kaj je tam takšnega, da se "splača" tja. Res je izbrana pokrajina v neposrednem zaledju Maribora, tako rekoč pred njegovimi vrati, toda v vsakdanji učni praksi, zlasti še pri razrednem pouku se srečavamo pogosto z dokaj pomanjkljivimi in nepravilnimi, lahko bi rekli z "vzorčnimi površinami ali zastarelimi predstavami" o tem delu severovzhodne Slovenije. Tudi v javnosti večkrat ni drugače. Vsakdanja stvarnost pa je kaj drugega. Preobrazbeni pojavi so tudi tu mnogo kaj spremenili.

Drugi naš namen je bil, da bi na kraju samem razčistili izhodišča in kriterije o prostorski diferenciaciji sploh ter še posebej tega ozemlja, učiteljstvu pa omogočili na osnovi sistematičnega opazovanja in terenskega dela večjo sproščenost pri sprejemanju ter bolj življenjsko podajanje predpisane šolske snovi iz učbenikov in po obstoječih učnih načrtih. Naša želja je, da bi mogli učitelji zemljepisa samostojneje in kritično odbirati dobljene informacije, da bi bili pripravljeni jih dopolnjevati, zastarele ali nepopolne podatke iz nekdanjih bolj opisnih informacij korigirati, vedno z novimi, kritičnejšimi in kompleksnimi dognanji ter novimi vtisi. Vsakdanje izkušnje pa kažejo, da ocenjujemo prav Slovenske gorice pogosto še po starih "klišejih" kot pokrajino vinorodnih goric in sadjarstva, romantičnih krajev, tihih domačij s slamnatimi strehami med topoli po slemenih, polni idilike in spominov na preteklost, da pa smo vse premalo pripravljeni gledati jih z vidika novejših prostorskih preobrazbenih pojavov, ki so posledica sodobnih družbenoekonomskih in drugih posegov v stvarno okolje. Premalo smo pripravljeni iskati v njihovem geografskem okolju osnovne komponente ter se soočiti z učinkovanjem njegovih faktorjev in tako odkrivati pravi odnos človeka do okolja.

Če vsemu temu dodamo še nujnost permanentnega izobraževanja, ne samo na strokovnem, temveč tudi na didaktično-metodičnem področju, z lastnim terenskim opazovanjem in ob spoznavanju sodobne raziskovalne metodologije, z lastno avtopsijo na osnovi vzpodbujajočih kompleksnih informacij vodstva in referentov, ne moremo mimo tega, da ne bi priporočili učiteljstvu tudi takšne terenske ogleda. To vse je vodilo mariborski aktiv pod vodstvom predsednika dr. M. Zgonika in podpredsednika prof. Mariča, svetovalca na zavodu za šolstvo, pa ob tesnem sodelovanju prof. Kerta, dobrega poznavalca in vnetega raziskovalca tega ozemlja, da je uvrstil v svoj delovni program tudi takšno ekskurzijo, ki je bila na prvi pogled enemu ali drugemu mogoče manj zanimiva, prostorsko preblizu in premalo razsežno "potovanje". Kakšna zmota! Udeleženci so mogli kmalu odkriti s pravilno usmerjenim opazovanjem ne samo osnovne komponente v prehojeni pokrajini, temveč tudi tiste elemente, ki tako ali drugače učinkujejo pri sami preobrazbi okolja.

Dokaz za pravilno "geografsko" gledanje na izbrano pokrajino je tudi priznanje predsednika lenarške občine, ki ni pričakoval, da si bodo geografi izbrali kot predmet terenske raziskave manj znano, slabše razvito in pozabljeno pokrajino v zatišju, ko pa si javnost izbira potovanja in ogled v turistično in rekreacijsko mnogo zanimivejše kraje, Negovo, Radence, Kapelo, Radgono, Moravče. Komu, razen domačinom so mar kraji, kot npr. Zgor. Ščavnica, Trate, Lokavec, Kremberk, Lormanje, Voličina, Cerkvjenjakl Zavrh poznamo kvečjemu kot lepo razgledno točko in po bivališču mladega Maistra, Vurberk kot zgodovinski objekti In vendar najdemo v tem prostoru dovolj geografsko zanimivih in poučnih spoznanj, novih prostorskih pojavov in sodobnega utripa življenja!

II.

Kod nas je vodila pot, naj pokažejo naslednje vrstice. Kmalu za Pesniškim dvorom smo zapustili slovenjgoriško magistralo ter po makadamski cesti nadaljevali pot po Jareninskem dolu mimo arhaične in zatišne Jarenine ter gospodarsko pomembnega Jareninskega dvora. Koliko geografskih posebnosti že v tej mali pokrajini! Vidno ozelenjevanje na pobočjih gričev, ki obdajajo široki dol, znaki nazadovanja pred vojno močno razvitega sadjarstva, opadanje vinogradništva, prevladujoče travništvo v dolu, domačije ob njegovem robu. Stare predstave o prevladujoči slemenski razporeditvi domačij moramo že kar tu korigirati, koncentracija hiš okoli starodavne jareninske prafare, veliko družbeno kmetijsko gospodarstvo, nekdanja admontska posest v Jareninskem dvoru ter osamljene nove gradnje delavcev, vse to vzbuja videz, kakor da se ni nič spremenilo. Zatišna in fiziognomsko izrazito agrarna pokrajina skoraj do vstopa h glavni prometni arteriji Maribor–Šentilj. Šele za Štrihovcem postajajo znaki urbanizirajoče se pokrajine vse bolj in bolj vidni, znaki fiziognomskega preobražanja sadjarsko-vinogradniškega okolja z izstopajočim socialnim prelogom, močno dnevno migracijo ter živahno gradbeno dejavnostjo, kar kaže, da smo tu že v neposrednem dosegu ožjega mariborskega gospodarskega gravitacijskega bazena. Prelep pogled s strmo se dvigajoče ceste nad Šentiljem v smeri proti Selnici ob Muri na gosto naseljeno šentiljsko okolico, na Svečinske gorice, Kozjak in Pohorje motijo le trpke historične reminiscence na prodiranje germanizatoričnega pritiska v pokrajino ob sami progi Špilje–Maribor pred prvo svetovno vojno.

Pot nas vodi dalje proti Ceršaku, enemu redkih strnjeno naseljenih krajev v tej pokrajini. Pravkar dokončno opuščena transportna žičnica s šentiljske železniške postaje do tovarne lepenke v Ceršaku in tovarne papirja na Sladkem vrhu ter živahen tovorni cestni promet kažeta na modernizacijo obeh industrijskih centrov tostran Mure. Mnogo novih hiš, tu in tam obnavljajoči se manjši vinogradniški posovi, vmes nekaj počitniških hišic, vse to kaže na hitrejši gospodarski utrip.

Gospodarsko in fiziognomsko učinkovanje zlasti sladkogorske tovarne papirja v agrarni okolici na robu mariborskega gravitacijskega središča že kaže znamenja nastajajočega manjšega submikroregionalnega središča. Kako prav so imeli tisti, ki so po zadnji vojni vztrajali na ohranitvi tovarne papirja, ene najstarejših v Sloveniji, ko ji je pretila ukinitve, češ, da je preblizu meje. Danes zaposluje nad 1000 delavcev domačinov in se širi in modernizira dalje. V treh izmenah izdeluje velik izbor izdelkov papirja. Od prvotnih treh glavnih geografskih pogojev za nastanek tovarne pred sto leti, to so dovoljna množina vode za sam tehnološki proces, razpoložljiva pogonska energija Mure za obratovanje ter dosegljivi les na obeh straneh Mure, je danes pomembna le dovoljna množina vode. Turbine na dovodnem kanalu že davno ne zadoščajo več, še manj domače surovine lesa. Celuloza in star papir prihajata ne samo iz cele države, temveč večidel celo iz inozemstva. Natančen ogled tovarne skozi geografsko prizmo, ne samo tehnološko, ter razgovor s tehničnim direktorjem sta udeležence do cela prepričala ne samo o velikem gospodarskem pomenu tovarne na sploh, temveč še bolj o njeni pozitivni prostorski preobrazbeni funkciji v okolju ob meji. Kako mnogostranski je njen pomen, spoznamo zlasti ob misli, da nastaja v zadnjih letih onstran meje nova, drobna industrija, ki je računala in še računa na našo odvečno agrarno delovno silo. Tako je Sladkogorska vsaj v tem delu naše domovine zablokirala njeno odtekanje na avstrijsko stran.

To čutimo v obratnem sorazmerju, ko se na nadaljnji poti oddaljujemo od nje in se približujemo novi točki ob Muri, Tratam, kraju zloglasnega imena. Čudovit razgled iz Zgor. Cmureka na pokrajino on-

stran meje, z arhitektonsko zanimivega in dobro ohranjenega gradu z zanimivo preteklostjo motijo podatki o še vedno močnem odhajanju agrarne delovne sile v kraje onstran meje čez most pod gradom. Pomanjkanje sleherne možnosti zaposlitve doma v prometni in gospodarski oddaljenosti od bližnjih gospodarskih središč ter cenena vaba zaposlitve v tedenski migraciji sta sprožila za nas ne ravno častno razkazovanje in stihijsko ponujanje mlade, največ ženske delovne sile ob mostu na Tratah vse do Lokavca nad Apaško dolino in Ane na Kremberku. Moški odhajajo v ekonomsko migracijo v Avstrijo in Nemčijo, mlade žene in dekleta na kmečka dela preko Mure.

Eden redkih in razmeroma obsežnih ter lepo urejenih vinogradniških kompleksov na širokem, podkvastem pobočju na mikroklimatsko zelo ugodnih tleh pri Ani, pa propadajočih na Kremberku nam ni mogel utišati neprijetnega in skrbi polnega razmišljanja o splošni gospodarski zaostalosti teh krajev, o močni migraciji čez mejo, o otrocih, ki so komaj dokončali obvezno šolo in odhajajo v uk v bližnje avstrijske kraje, o naglem nazadovanju otrok tudi v tem izrazito agrarnem sociotopu, ki ga nam je še posebej predstavil tov. B. Kert.

Široki dolini Ščavnice in Velke, ki smo jo prečkali pod Žicami in Zgor. Zerjavoi, nam vzbujata vtis, kakor da nismo v "vinorodnih" Slovenskih gorah: na to nas opozarjajo pogosti senčni gozdovi na osojni strani gričev, široke travniške površine na dnu vlažnega sveta, le redki kmečki vinogradi ter splošna stagnacija, kakor da se je življenje tu ustavilo. Neprijetni vtisi nas spremljajo skoraj do samega Lenarta. Našo pozornost pritegnejo šele hidromelioracijska dela ob Velki, začetki modernizacije nove, prečne cestne magistrale in tik pod Lenartom novi industrijski obrati in številne nove stanovanjske zgradbe okoli starega tržnega jedra. Iz prevladujoče stihije prehajamo v načrtno preobrazanje geografskega okolja.

Izkoriščajoč ugodno prometno lego kraja, zemljiške, davčne in komunalne olajšave, ki jih daje občina, nastajajo po zaslugi mariborske industrije novi industrijski obrati tekstilne, kovinske ter kožnoga-lanterijske stroke. Tako se poraja v Lenartu manjša "industrijska cona", prva in edina v vsej občini. Prihajamo do prepričanja, da je začetek dobro zastavljen in da se bo fa razvoj še stopnjeval, ko bo zgrajena nova regionalna cesta Ptuj-Lenart-Trate, s čimer bo dobila lenarška občina svoj pomembni "cestni križ". Vsekakor kaže, da je z lastnimi napor in prispevki mariborskih podjetij odkrila možnost hitrejšega gospodarskega razvoja. Mnogo dnevnih migrantov, ki so prej odhajali na delo v Maribor, in še več novih delavcev dobiva delo tu. V Lenartu pa se ne razvijajo le sekundarne, temveč skladno s tem tudi terciarne dejavnosti. Tako načrtno nastaja celotna infrastruktura ter stanovanjska izgradnja. Na to nas prijetno opozarjata prikupno urejeno središče trga ter primerna lokacija novih stanovanjskih sosesk po slemenu na obeh straneh starega trga v smeri proti Gradišču in nad mariborsko cesto.

Izčrpen ekspoz o perspektivnem razvoju, o naporih in načrtih občine, ki ga je podal udeležencem njen predsednik, nas je prepričal, da je lenarška občina v želji, da bi se čimprej izmotala iz splošne zaostalosti in bi preprečila čezmerno odhajanje delovne sile v tujino, na pravi poti v smeri industrializacije ter strukturne preobrazbe prevladujočega agrarnega prebivalstva. Vendar so ostala nekatera vprašanja še odprta. Odgovor na vprašanje "monocentrizem ali policentrizem" v nadaljnjem razvoju občine, o katerem bo odločala ekonomska računica mariborske industrije oziroma mariborskih investitorjev, nas kot geografe, ki imajo v vidu kompleksno reševanje družbenogospodarskih prostorskih problemov, ni mogel povsem zadovoljiti. Se manj informacije o perspektivah kmetijstva, o katerem kaže, da se v nasprotju z industrijo in terciarnimi dejavnostmi le prepočasi razvija.

Perspektivno bi naj ostalo v lenarški občini, ki šteje okoli 17 000 prebivalcev, v kmetijstvu okoli 3 500 ljudi ali približno 20 %, čeprav bi bilo po izjavah predsednika v občini okoli 40 do 50 % sedanjih kmečkih domačij potencialno sposobnih, sicer pa še ni znanstvene analize o njih. Res da dajejo ekonomska, sezonska in tedenska migracija precejšnjemu delu agrarnega prebivalstva velik kos kruha, da je v občini več sto traktorjev in še več drugih kmetijskih strojev, res da se kmetije relativno še ne opuščajo kot npr. v hribovitem svetu Dravske doline, toda agrarno prebivalstvo še naprej naglo ostareva, preobrazanje zasebnega kmetijstva v smeri tržne proizvodnje je zelo skromno. Dobili smo vtis, da je kmetijstvo še vedno v podrejeni vlogi, in to v občini, kjer je zanj razmeroma precej dobrih naravnih pogojev. Precej bi mogli pričakovati v tem pogledu od uspešnih hidromelioracijskih del ne samo Pesnice, kjer so pozitivni rezultati že vidni, temveč Velke in Ščavnice. To in izgradnja novih prometnih zvez bi moglo prinesiti v razvoj gospodarskih dejavnosti Srednjih Slovenskih go-

ric nove vzpodbude. Vsekakor pa smo dobili na ekskurziji s terenskim opažanjem in novimi stvarnimi informacijami soliden vtis, da se lenarška občina, ena najbolj zaostalih v Sloveniji, zavestno trudi, da se tudi z lastnimi silami otrese nerazvitosti. Nova, mladostna in urejena zunanja podoba Lenarta samega in vitalna dinamika njegovega vodstva nas utrjuje v prepričanju, da se občina sicer počasi, pa zato vztrajno otepa podedovanih težav ter da se le poraja v njej nekaj vidnih naprednih preobrazbenih pojavov. Kako hitro bo to napredovalo, to seveda ni odvisno le od nje, temveč tudi od razumevanja in pomoči celotne slovenske družbene stvarnosti.

Kako nujna in pomembna so npr. hidromelioracijska dela v Srednjih Slovenskih goricah v vseh njihovih treh glavnih dolinah, nas prepričevalno opozarja na eni strani latentna nevarnost hudih poplav, na drugi strani pa že nekaj sto ha novopridobljenih obdelovalnih površin. Ze se pojavljajo novi žitrodni kompleksi na prejšnjih vlažnih površinah ob srednji Pesnici; poleg njih nastajajo tudi nova akumulacijska jezera, ki bi mogla biti zanimiva za turizem in ribogojstvo. Nekdaj živahen trg Trojica, današnje Gradišče, je vse bolj in bolj v senci mnogo hitreje razvijajočega se Lenarta, toda novo in zelo privlačno akumulacijsko jezero v njegovi neposredni bližini bi moglo tudi zanj postati v bližnji bodočnosti zanimiv naravnoturistični objekt.

Na nadaljnji poti se zopet srečavamo z znaki gospodarskega mrtvila. Na to nas opozarjajo geografska opažanja na poti od Gradišča po stari cesti čez Osek in Coetine v smeri daleč vidnega in markantnega Cerkvenjaka. Z izgradnjo slovenjgoriške magistrale proti Radgoni čez Drvanjo, nekdanji Benedikt, je ostala pokrajina okoli Cerkvenjaka v prometni zatišni legi in v gospodarsko mrtvi coni na skrajnem vzhodnem robu lenarške občine. Otežkočena dnevna migracija, neugodna zemljiškoposestna sestava, prometna odmaknjenost od vseh večjih krajev, vse to povzroča tu poglobljeno prostorsko diferenciacijo in pogloblja že tradicionalno sezonsko in drugo migracijo. Splošno gospodarsko stagnacijo, nazadovanje nekdanjega živahne prašičereje in sadjarstva nakazujejo tudi nekateri indikatorji socialne diferenciacije. O njih je govoril podrobneje tamošnji osnovnošolski ravnatelj, tako npr. o pojavu, da število otrok močno nazaduje in da je več kot 25 % šoloobveznih otrok brez enega ali obeh staršev. Tako ostaja le nova osnovna šola poleg zadružnega doma edino zbirališče in kot taka pomemben kulturni faktor domačinov.

Od Cerkvenjaka nas je vodila pot nazaj v smeri proti Lenartu, le da po južni, prometno živahnejši cesti skozi Spod. in Zgor. Senarsko ter mimo novega zaokroženega akumulacijskega jezera Radehova. Spremljala nas je obsežna ravnina s prevladujočimi travniškimi kulturami, ki dobiva z regulacijo Pesnice in Globovnice novo fiziognomsko podobo. Bonifikacija terena, kvalitetnejši travniki, nova večja živinorejska farma pri Šetarovi ter pogostejše pojavljajoče se nove gradnje nakazujejo živahnejši gospodarski utrip. Prevladujoča strnjena naselja ob robu-nenavadna za Slovenske gorice; med njimi geografsko interesaritno Lormanje. Homogena vas z večjimi kmetijami in večjimi gospodarskimi poslopji vzbuja vtis trdnosti; v zadnjem času postaja bolj znana po novem, 95 m globokem viru mineralne vode. Zaradi zanimivega tlorisa vasi in še nebitveno spremenjene zemljiške parcelacije so Lormanje obiskali letošnjo pomlad na terenskem delu študentje zemljepisa in zgodovine s pedagoške akademije v Mariboru ter s svojimi raziskavami vzbudili med domačini veliko zanimanje.

Še globlji vtis napravijo Spod. Voličina, ki je tudi sedež krajevne skupnosti, poleg Lenarta in Gradišča edini večji kraj v občini, primer večje strnjene koncentracije hiš okoli mogočne župne cerkve, ki prav zato v sicer izrazito agrarnem okolju napravijo vtis urbanskega središča. Njen trdni narodno zavedni značaj že v stari Avstriji, zlasti nasproti takratnemu Lenartu, se je ponovno manifestiral tudi v zadnji vojni, ko je dala v lenarški občini razmeroma največje število aktivistov in borcev. Tudi poskusi okupatorja, da bi proti koncu vojne onemogočil NOB z organiziranjem in toleriranjem nekaj "četniških postojank" na območju med Malečnikom, Koreno in Voličino, so ob trdni zavesti domačinov klavrno propadli.

Ne daleč od Voličine se dviga Jiroko vidni Zavrh, geografsko zanimiva točka, tako po legi in gospodarski strukturi kakor po razloženem tlorisu kraja. Udeležencem ekskurzije ni zapustil globokih vtisov le zaradi krasne panorame s svojega razglednega stolpa daleč na okrog po Slovenskih goricah, temveč še bolj zaradi dobro opaznih stihijsko razvijajočih se pojavov nagle deagrarizacije. Zavrh je eden redkih izrazito vinorodnih krajev v Srednjih Slovenskih goricah. Na stihijsko transformacijo zunanje podobe in strukture kraja kažejo med drugim mnogi propadajoči ali že opuščeni vinogradi na obeh straneh glavnega slemena, ki se spreminjajo v zelene površine ali ostajajo socialni prelog. Le v bližnjih

Selcah so se preobrazili v večji kompleks sadjarskih plantaž, s tem da so tu učinkovale družbene sile, toda danes tudi te nazadujejo. Manj ugodna zemljikoposestna sestava ter lažja prometna dosegljivost Maribora omogočata mnogo intenzivnejše dnevno vožništvo, tako je tu socialni prelog močnejše razvit kot npr. v bližnji ploski dolini.

Zadnji del itinerarija je imel namen predložiti udeležencem ekskurzije pokrajino med Zavrhom, Koreno in Vurberkom, ki leži delno že izven obsega lenarške občine ob južnovzhodnem robu Srednjih Slovenskih goric, v geografskem okolju, kakršno običajno poznamo iz "vinorodnih" Slovenskih goric. Toda takšna krajina nas je spremljala le del poti do Zikarc. Od tu naprej, še bolj pa od Korene so nas začele v naši ustaljeni predstavi "motiti" razmeroma obsežne gozdne površine na večjih krpah apniško laporniškega terena ter rahla znamenja kraških površinskih oblik v njih. Pogled je zapirala Grmada, 459 m visok in najvišji vrh v Slovenskih goricah sploh. Prav na robu so nas sprejeli ostanki v zadnji vojni popolnoma porušenega vurberškega gradu. Vzpon nanj je bil poplačan s krasnim razgledom na celotno Dravsko polje in Pohorje, pod nami stara, skoraj prazna struga razvejane Drave in dalje na obzorju kot srebrn trak razpotegnjen dovodni kanal do hidroelektrarne v Zlatoličju. Na Slovenske gorice nas opozarjajo le številnejši vinogradi v bližini.

Po strmem spustu čez rob Srednjih Slovenskih goric na levo dravsko brežino nas na povratku spremljajo na desni skoraj do Dvorjan obsežnejši družbeni vinogradi na pobočjih, nato pa med agrarnimi površinami vse pogostejše številne nove individualne hiše, ki so jih gradili tudi na obdelovalnih površinah. Naglo urbaniziranje še pred zadnjo vojno povsem agrarne pokrajine nakazujejo tudi prezidave prejšnjih kmečkih hiš –in gospodarskih poslopij za potrebe delavnic in obrtnih storitev, veliko število dnevnih vozačev, ki hodijo na delo v Maribor ne le z rednimi avtobusi, temveč tudi z lastnimi vozili, ter preusmerjanje preostalih kmetij v tržno gospodarstvo, same značilnosti bližnje predmestne cone. Ravno kar odprti novi betonski most čez Dravo pri Dupleku bo ta proces samo še pospešil.

III.

Slovenske gorice poznamo večinoma po pokrajinsko tipološki diferenciaciji, pa vendar kako velike razlike med njihovimi deli. Geografski vtisi s poti po Srednjih Slovenskih goricah so udeležence ekskurzije prepričali, da jih ne moremo istovetiti s tistimi posplošenimi Slovenskimi goricami, o katerih običajno govorimo v šoli in zunaj nje. Preseneča nas, kako malo je v njihovem osrednjem delu vinogradov, koliko je vlažnih ali celo močvirnatih dolov in dolin, nepričakovano mnogo je travnikov, preseščajo razmeroma obsežne gozdne površine na obojni strani višjega sveta, močno je ozeljevanje obdelovalnih površin. Ne samo po svojevrstni orografski plastiki, tudi po zunanji podobi v celotnem kulturno geografskem okolju so opazne precejšnje razlike v primeri z ostalimi goricami. To niso Ljutomersko-Ormoške, Kapelske ali Radgonske gorice, tudi Svečinske gorice ne!

V zvezi s tem menim, da so udeleženci lahko spoznali že na terenu samem, da je potrebna jasnost tudi glede kriterijev ozir. izhodišč pri sami prostorski diferenciaciji, kar je nujno za učitelje zemljepisa, ki žele biti tudi dobri metodiki. Prostorsko razlikovanje celotnih Slovenskih goric po oroplastiki ozir. fiziognomski plati, po dveh glavnih dolinah Pesnice in Ščavnice ter treh gričevnatih "vinorodnih" delih je precej drugačno, kot ga moremo doseči po gospodarski sestavi, prometno gospodarskem gravitacijskem kriteriju ali po družbenoekonomski regionalni strukturi. V tem pogledu bo verjetno potrebno Melikov "opis" Slovenskih goric iz prvih let po vojni dopolniti z rezultati novejših družbeno-geografskih raziskav. Za solidna geografska spoznanja pokrajine je premalo vedeti le za njene notranje, statične komponente, nujno je potrebno spoznati tudi njene zunanje, dinamične elemente in faktorje v skupnem součinkovanju. Sodim, da je prav v tem bila ekskurzija po Srednjih Slovenskih goricah dovolj poučna. Seznanitev udeležencev s pokrajino, ki se preobraža in natančnejši vpogled v posamezne ekotope in sociotope, npr. v Jareninskem dolu, med Šentiljem in Sladkim vrhom, od Trat do Zgor. Ščavnice in Lokavca, okoli Ane, Kromberka in Zgor. Žerjavcev, v ožji lenarški okolici, od Gradišča do Cerkevjenjaka, okoli Lormanja – Spod. Voličina ali Zavrha pa od Korene do Vurberka ter med Dvorjanami in Duplekom, jim olajšuje razumevanje kompleksnega obravnavanja pokrajine in odkriva s tem v Srednjih Slovenskih goricah kompleksne prostorske značilnosti in učinke. To je bil eden od osnovnih motivov ekskurzije.

Z opisano strokovno ekskurzijo smo želeli zbuditi med udeleženci na osnovi usmerjenega terenskega

opazovanja, lastnih opažanj in drugih informacij poleg mnogih novih spoznanj tudi kritična razmišljanja ob prostorskih pojavih. Deloma smo jih razložili na kraju samem, v marsikom pa so sprožila kritičen odnos do določenih starejših spoznanj, verjetno pa tudi kompleksen odnos geografa do vprašanja življenjskega okolja ozir. do razmerja med človekom in okoljem. To pa je tisto, kar je učitelju geografu poleg stvarnega znanja še zlasti potrebno, če želimo, da ostane zemljepis kot učni predmet sre-
di življenja.

Na ekskurziji smo spoznali, da so Srednje Slovenske gorice, katere največji del zavzema lenarška občina, najbolj agrarna pokrajina pred vrati Maribora, s svojstvenimi fizignomskimi in strukturnimi potezami ter najmanj "slovenjegoriški svet", v fazi močne deagrarizacije s celo kopico gospodarskih, demogeografskih in družbenih problemov. Kako nestvarno in neživljenjsko bi bilo, če bi jih v šoli prikazovali statično in nekritično. Če so učitelji geografi, katerim je bila ekskurzija prvenstveno namenjena, spoznali na poti po Srednjih Slovenskih goricah geografsko stvarnost kompleksno, če so geografsko okolje, ki se je od ekotopa do ekotopa spreminjalo, spoznali širše in z vsem inventarjem kot življenjsko okolje, bi bili s tem zadovoljni.

Božo Kristan

OB IZIDU KARTE "ŠKOFJELOŠKO POGORJE IN SOSEŠČINA"

V Škofji Loki so letos praznovali 1000-letnico, odkar je bilo mesto prvič omenjeno v zgodovinskih virih. Ob priliki praznovanja tega jubileja je izšla tudi planinska karta "Škofjeloško pogorje in soseščina" (merilo 1 : 40 000). Karto je založila Planinska zveza, izdelal pa jo je Geodetski zavod SRS. Na karti je prikazan svet Poljanske in Selške doline ter obrobno hribovje in pogorje med obema dolinama. V spodnjem desnem vogalu karte je na mestnem načrtu prikazano tudi mestno središče Škofje Loke, na seznamu pa so opisane vse pomembne zgodovinske zgradbe.

Planinska založba je v zadnjih letih izdala dve uspeli karti alpskega sveta (Julijske Alpe), ki sta zelo dobrodošli predvsem planincem (letos izide ponatis teh kart). S karto Škofjeloškega pogorja pa so prvič segli tudi v sredogorski predalpski svet. To je svet, ki nudi izredne možnosti za rekreacijo in krajše izlete, saj je dostopen najširšemu krogu ljudi. Škofjeloško turistično območje je že dlje časa znano po naravnih lepotah ter zgodovinskih in kulturnih znamenitostih.

Karta je bila izdelana s sodobnimi pripomočki, katerih se pri izdelavi načrtov in kart poslužuje Geodetski zavod SRS. Za osnovo karte s pomočjo aeroposnetkov je bilo izvršeno aerosnemanje. Vsebina karte je bila nato kontrolirana še na terenu in dopolnjena s podatki, ki jih aeroposnetek ne nudi. Pazljivo so bila zbrana skoraj vsa imena samotnih kmetij in zaselkov, geografske nazive je pregledal in dopolnil dober poznavalec te pokrajine prof. France Planina.

Ljubiteljem sredogorskega sveta bo pomenila nova karta dragocen pripomoček na izletih in potovanjih. Za motorizirane turiste je še posebej pomembno to, da so na karti vrisane tudi vse tiste gozdarske in

zasebne poti do kmetij, ki so prevozne z avtomobili. Nova karta nam skratka nudi izredno dobro informacijo o turistično zelo zanimivem delu Slovenije.

Kvalitetnih kartografskih izdelkov je pri nas razmeroma malo, posebno še kart za široko uporabo (npr. turističnih kart). Karta predstavlja enega najvažnejših pripomočkov pri delu geografov, tako pri geografskem pouku kot pri raziskovalnem delu. Zato bi morali geografi skrbeti tudi za širjenje tako im. "kartografske kulture", ki se kaže predvsem v široki uporabi kart v vsakdanjem življenju. Osnovne predstave o kartografskih izdelkih dobi večina ljudi običajno prav pri pouku geografije. Zato je nujno, da se z novimi kartografskimi publikacijami seznani čim širši krog geografov, ki bo znal karto približati čim večjemu številu ljudi.

DRUŠTVENE VESTI

Ivan Gams

V SPOMIN PROFESORJA TONETA OBLAKA

23. septembra 1973 je po dolgotrajni bolezni umrl ugledni geograf in metodik prof. Tone Oblak. Po rodu Barjan, rojen 24. julija 1914 v Drenovem griču, je po opravljeni srednji šoli v Ljubljani študiral zgodovino in geografijo na ljubljanski univerzi in diplomiral v senci druge svetovne vojne leta 1940. Do poklica srednješolskega profesorja je prišel l. 1943. Nato je do l. 1949 poučeval na raznih ljubljanskih gimnazijah, v letih 1949–54 in 1957–60 pa je predaval na ljubljanski ekonomski srednji šoli. Vmes je bil dve leti inšpektor za geografijo in referent za učila pri republiškem svetu za prosveto in kulturo. L. 1952 je začel honorarno predavati regionalno in fizično geografijo na višji pedagoški šoli in l. 1961 postal redni član profesorkega zbora ljubljanske pedagoške akademije.

Javno se je začel uveljavljati po osvoboditvi na področju, ki mu je potrebo uvidel med delom v šoli. Spoznal je, da so za izboljšanje geografskega pouka, o katerem še danes toliko govorimo, potrebna predvsem boljša učila. To spoznanje ga je vodilo pri javnem delu do smrti. Zato se je lotil načrtovanja učil. V serijsko proizvodnjo je spravil le en večji inštrument, žični globus za ponazarjanje kartografskih projekcij. Mnogo več idej in načrtov pa spričo tehnične nerazvitosti in slabe organiziranosti opremljanja šol z učili pokojnik žal ni mogel uresničiti. Podkovan v tehničnem risanju, je postal avtor raznih atlasov za srednje šole ali pa je tuje vzorce adaptiral na slovenske razmere. Isto življenjsko vodilo ga je vzpodbudilo, da se je pridružil piscem učbenikov. V bibliografiji ga najdemo navadno kot soavtorja. V tem se skriva tipična pokojnikova karakterna poteza: zaradi prirojene skromnosti ni silil v ospredje. Je pa na področju geografske metodike vedno priskočil na pomoč, če so ga povabili. V taki luči smo pokojnika poznali tudi pri delu v Geografskem društvu Slovenije. V njem je nadaljeval v ljubljanskem srednješkolskem aktivu začeto delo na področju organiziranja in izpopolnjevanja geografskega učnega kadra. V letih 1947 do 1952 je bil vodja strokovnega aktiva zgodovinarjev in geografov za ljubljansko območje. Od tod ga je pot vodila v sekci-

jo za geografski pouk pri Geografskem društvu Slovenije, kjer je bil dolga leta njen član ali vodja. Društveni arhiv ga ima zabeleženega kot vodjo sekcije v letih 1949, 1962–63 in 1969. V letih 1962 in 1963 je bil na čelu ljubljanske podružnice GDS. Od l. 1964 do l. 1971 je bil član upravnega odbora GDS. V njegovem društvenem delu se je kazal skromen, a plemenit značaj. Njegova poročila o opravljenem delu so bila stvarna in brez želje samohvale. Morda je bil to vzrok, da je bilo njegovo delo večje kot prejeta priznanje. Glede tega med slovenskimi geografskimi metodiki ni bil izjema. Saj je morebiti to eden od vzrokov, da je v zadnjih dveh desetletjih večina slovenskih metodikov zapustila svojo stroko kot glavno torišče dela. Tone Oblak pa je v svoji usmerjenosti vztrajal in še tik pred smrtjo je bil poln želja in načrtov, kako bi svoje delo razširil preko atlasov in učbenikov na didaktiko geografskega pouka, za kar je bil spričo skoraj tri desetletja trajajočega dela z mladino povsem kvalificiran. Usoda, ki mu nikoli ni bila kaj prida naklonjena, mu je tudi tukaj prekrižala pot in pustila med našimi vrstami občutno vrzel.

Z opravljenim javnim delom, ki ga deloma obsega sledeča bibliografija, si je Tone Oblak pridobil trajno in ugledno mesto v zgodovini slovenske geografske metodike. V tisočih dijakov, ki jim je dal geografsko znanje, in v društvenih sodelavcih je zapustil svetel spomin na dobrega pedagoga in vestnega sodelavca.

Učbeniki

- Oblek Tone in Vilko Finžgar: Pregledni atlas kontinentov. Lj., Državna založba Slovenije 1947. Nasl. str. + 9 zvd. 80. p.f.
- Oblak Tone – Roman Savnik: Zemljepis za nižje strokovne šole, gospodarske ter industrijske šole ter tečaje. Lj., Državna založba Slovenije 1948. 130 + (VI) str. + 1 zvd. 80 (Knjižnica za vzgojo strokovnih kadrov 16.)
- Oblak Tone – Silvo Kranjec: Zemljepis za ekonomske srednje šole, I–III. Lj., Dopisna ekonomska šola 1056 4(Razmn.) Ponatis: 1958
- Oblak–Kokole: Zemljepis za Dopisno osnovno šolo. Skripta. Lj., Dopisna delavska univerza 1958 40 (Razmn.) Ponatis: 1959
- Novi atlas za osnovne šole. (Prevod iz srbohrvaščine in dopolnitev s slovenskimi kartami (Zagreb, Učija 1960. (II) + 36+ (II) str. 80. p.f.
- Oblak – Sertelj: Gospodarska geografija Evrope. II. letnik. Skripta. Lj., Ekonomska srednja šola 1960. 40. (Razmn.)
- Kranjec – Oblak: Gospodarski zemljepis za tehniške in druge srednje strokovne šole. Lj., Dopisna šola 1961. 40. (Razmn.) Ponatis: 1970.
- Silvo Kranjec – Tcne Oblak: Gospodarski zemljepis za ekonomske srednje šole. I. del. Lj., Dopisna ekonomska šola 1962. 78 str. 40. (Razmn.) Ponatis: 1969
- Tone Oblak: Gospodarski zemljepis za ekonomske srednje šole. II. del. Lj., Dopisna ekonomska šola 1962. 40. (Razmn.) Ponatis: 1969
- Kranjec Silvo – Tone Oblak – Mavricij Zgonik: Zemljepis za 7. razred osnovnih šol. Sovjetska zveza in izvenevropske Zemljine. Lj., Mladinska knjiga 1964. 216. str. 80. Ponatis: 1966, 1968
- Kranjec – Oblak – Lah: Zemljepis Jugoslavije za 8. razred osnovnih šol. Maribor, Obzorja 1965. 158 str. 80.
- Kranjec – Oblak – Zgonik: Zemljepis za 7. razred osnovnih šol. (Sovjetska zveza in izvenevropske zemljine) Za Braillov točkopis prir. F. Kozanec. Lj., Zveza društev defektologov Jugoslavije. Tiflološka sekcija DDS 1967. b.p. 40.
- Oblak Tone – Mardešič Petar: Moj prvi atlas za upoznavanje prirode i društva u III. razredu i za poznavanje društva u IV. i V. razredu osnovne škole. Zagreb, Školska knjiga 1967. (II) + 28 str. 80. p.f. Fonatis: 1968, 1969, 1970
- Tone Oblak – Petar Mardešič: Moj prvi atlas za upoznavanje prirode i društva u III razredu i za poznavanje društva u IV i V razredu osnovne škole. Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije 1967. (II) + 28 str. 80. p.f. (cir.) Ponatis: 1968, 1970
- Kranjec Silvo – Avguštin Lah – Tone Oblak: Zemljepis Jugoslavije. Za 8. razred osnovnih šol. (2. popravljena izd.) Maribor, Obzorja 1968. 156 str. + (IV) str. 80.
- Tone Oblak – Petar Mardešič: Il mio primo atlante per la III., IV. e V. classe elementare. Rijeka, Edit 1970. (II) + 28 str. 80. p.f.

Članki

- Obrazovni i vaspitni značaj geografije – v.: Izveštaj o radu IV. kongresa geografa FNRJ. Beograd T956. str. 243 – 247.
- Učila u nastavi geografije u osnovnim i srednjim školama. – v.: Zbornik radova V kongresa geografa FNRJ. Cetinje 1957. str. 373 – 380.
- Žični globus – novo učilo za ponazoritev kartografskih projekcij. – Geografski obzornik 1957. str. 22–24.
- Analiza geografskih učil. – Geografski obzornik 1961. str. 97 – 99.
- Nova geografska učila. – Geografski obzornik 1961. str. 14 – 16.
- Sedanja geografska učila. – Geografski obzornik 1961. str. 53 – 56.
- Nekaj misli o učnem načrtu zemljepisa 1962. str. 60 – 62.
- IV Zborovanje slovenskih geografov v Velenju. – Geografski vestnik 1964. str. 126–128.

Dodatek

Samostojne publikacije:

- Tone Oblak, Tomaž Weber: Metodični napotki za učitelje k učbeniku Moj prvi atlas. (Lj.) Cankarjeva založba (1972). 18 str. 80.
- Tone Oblak, Tomaž Weber, Marko Žerovnik: Moj prvi atlas. Učbenik za 3. in 4. razred osnovne šole. V Lj., Cankarjeva založba 1972. 30 + (I) + (III–ov.) str. 40. Nova naklada 1973.

Zbral: dr. M. Vojvoda

GEOGRAFSKI KROŽEK NA CELJSKI GIMNAZIJI

(Poročilo za l. 1972/73)

Geografski krožek je imel redne sestance vsak drugi torek. Udeleževalo se jih je 30 do 50 dijakov. Udeležba je bila odvisna od zanimivosti teme. Predsednica krožka je bila Čuka Zdenka iz 2.b, tehnični asistent pa Cugmas Velimir iz 2.d.

V šolskem letu 1972/73 so bila na sporedu ta-le predavanja: Prelog Marija in Strmšek Zdenka iz 4.c: Raziskovalni tabor mladih znanstvenikov ob Cerkniškem jezeru; Matelič Nevenka iz 2.d: Palma di Mallorca; Skoberne Peter iz 4.d: Samotne kmetije na Solčavskem; Lebič Andrej iz 3.c: Finska–Švedska; dr. Jurij Kunaver: Vtisi s poti na Makalu; Knez Darinka, štud.fil.: Libija; Nedeljko Lidija iz 4.b: Antarktika; Rode Janko iz 2.c: London; Pungaršek Jože iz 4.a: Pariz (1. del) in Pariz–Versailles (2. del); Marinič Majda iz 4.d: Po Italiji, Švici in Avstriji (popotni vtisi); Skoberne Peter iz 4.d: Alpe in alpsko cvetje; Korče Igor iz 4.d: Velika planina; Ekskurzije: V jeseni si je geografski krožek ogledal kraško jamo "Pekel" pri Šempetru v Savinjski dolini.

Za zaključek je geografski krožek priredil za vse predavatelje in redne krožkarje nagradno ekskurzijo v Slovensko Primorje. Ogledali smo si pristanišče Koper in kulturno-zgodovinske znamenitosti mesta. Naš krožek je sodeloval s prirodoslovno-zgodovinskim krožkom gimnazije v Kopru in se z njim dogovoril za ekskurzijo. Predsednik krožka Malečkar Franc nam je priskrbel vodiče (4 dijakinje) po Kopru in vodil z dvema sošolcema jamarjema ogled kraške jame Dimnice pri Markovščini.

Z. K. Šterbenc

VPRAŠALNIK O GEOGRAFSKEM OBZORNIKU

Na 9. zborovanju slovenskih geografov v Rogaški Slatini od 5. do 7. oktobra 197J je bil med udeležence razdeljen vprašalnik o Geografskem obzorniku.

Razdeljenih je bilo precejšnje število vprašalnikov, a izpolnjenih in oddanih pa je bilo le 17 komadov.

Vprašalnik je obsegal 11 vprašanj. Nanj je odgovorilo 12 anketirancev, ki delajo v srednji šoli (9) in osnovni šoli (3), na visokošolskih zavodih ali pa drugje dela skupaj 5 anketirancev. Po stopnji izobrazbe so 3 z višjo izobrazbo in 14 z visoko izobrazbo.

Uredniški odbor Geografskega obzornika je želel dobiti od udeležencev zborovanja in naročnikov Geografskega obzornika mnenja, želje in konkretne predloge o sedanjem konceptu Geografskega obzornika, kar bi pomagalo pri nadaljnjem snovanju in oblikovanju Geografskega obzornika.

Z vprašalnikom je bilo zajetih le majhno število anketirancev in iz tako skopega števila odgovorov ni mogoče potegniti zadostno utemeljenih sklepov, zato bo analiza vprašalnika nakazala le nekaj misli in predlogov.

Na 1. vprašanje, ali vas koncept Geografskega obzornika pretežno zadovoljuje, je odgovorilo 13 anketirancev pritrdilno.

Na 2. vprašanje, kjer so anketiranci odgovarjali, zakaj so zadovoljni i konceptom, jih je 8 odgovorilo, da jih Geografski obzornik seznaja z novjšimi aktualnimi dogodki, dognanl In da je vieblna dovolj pestra ter da služi tudi kot dopolnitev k pouku.

Samo (2) odgovora sta pri 3. vprašanju pojasnjevala, zakaj sedanji koncept ni ustrezen. Potrebno je še več novjših podatkov, več pedagoške problematike in da neredno izhaja.

Tehtnejši odgovori so bili nanizani pri 4. vprašanju. Anketiranci odgovarjajo, katerih člankov želijo več. Kar 13 jih je odgovorilo od 17. Odgovori so med seboj močno podobni, ker navajajo, da bi Geografski obzornik objavljaj več didaktično metodičnih člankov, več praktičnih izkušenj in prijemov pri posredovanju snovi v šoli, več poljudno znanstvenih in aktualnih člankov in več drobnih novic.

Tudi na 5. vprašanje je kar 11 anketirancev ugotavljalo, da jih Geografski obzornik premalo ali pa

le delno obvešča o novih strokovnih publikacijah, učbenikih, priročnikih in kartah.

Pri 6. vprašanju, ali naj Geografski obzornik izhaja pogosteje, je kar 13 anketirancev odgovorilo, naj bi izhajal pogosteje.

Vprašanja so se dotaknila tudi opreme in oblike obzornika. Večina anketirancev je na 7. vprašanje odgovorila, da je oprema ustrezna in le 4 so odgovorili negativno.

Na naslednje 8. vprašanje je 7 anketirancev dalo predloge za izboljšanje opreme in oblike obzornika. Navajajo, naj bi Geografski obzornik tiskali na boljšem papirju, več naj bo slikovnega materiala, skic in grafikonov.

Po obliki in velikosti bi se lahko približali reviji Geografski Horizont.

Na 9. vprašanje je odgovorilo 10 anketirancev, da berejo obzornik redno, ostali pa občasno.

Anketiranci navajajo pri 10. vprašanju, kaj jih najbolj pritegne k branju obzornika: kvalitetni in dobro napisani članki, tekoče informacije, didaktično metodični prispevki, regionalni pregledi.

Pri zadnjem 11. vprašanju dajejo anketiranci še predloge in pripombe k Geografskemu obzorniku. Iz odgovorov razberemo, da želijo naročniki Geografskega obzornika, da jih sproti seznanja z novjšimi geografskimi raziskavami, z aktualnimi članki iz tuje literature in z didaktičnimi prispevki.

Ker je Geografski obzornik namenjen v prvi vrsti učiteljem geografije, je bila v teh nekaj odgovorih podčrtana misel, da bi v obzorniku našli več prispevkov, podatkov, ki bi pomenili posvežitev in dopolnitev pri pouku.

Uredniški odbor se zaveda določenih pomanjkljivosti tako glede vsebine obzornika, kakor tudi pomanjkljivosti, ki so tehničnega značaja.

Da bi obzornik lahko prinašal več člankov didaktično – metodološkega značaja, bi morali učitelji geografije več pisati o svojem pedagoškem delu, o uvajanju sodobnejših metod pri pouku, o problematiki in podobno.

Vsebino Geografskega obzornika je večkrat težko oblikovati, ker ni dovolj različnih člankov po vsebini.

Tiskanje obzornika je druga težava. Dosedanji način tiskanja je cenejši, slikovni material pa je ne-kvaliteten. Drugačni način tiskanja, kjer bi lahko prikazali več in bolj kvaliteten slikovni material, je občutno dražji in povezan z denarnimi težavami.

Vsebino obzornika bomo lahko oblikovali le ob aktivnem sodelovanju širokega kroga sodelavcev.

Cita Marjetič

POSVETOVANJE O PROBLEMIH UREJANJA IN VARSTVA OKOLJA V GEOGRAFSKI LUČI TER
REDNI LETNI OBČNI ZBOR GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Geografsko društvo Slovenije priredi dne 24. maja 1974 posvetovanje o geografskih pogledih na urejanje in varstvo človekovega okolja, ki bo združeno z rednim letnim občnim zborom društva.

Posvetovanje bo v dopoldanskem času na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Aškerčeva 12/11, s pričetkom ob 9. uri. V uvodnem referatu nas bo univ. prof. dr. Darko Radinja seznanil z odnosom geografije do raziskovanja oziroma urejanja človekovega okolja; dr. Matjaž Jeršič, sodelavec Zavoda za regionalno prostorsko planiranje SRS, bo poročal o vlogi geografije pri neposrednem urejanju okolja; prof. Vera Kokole, sodelavec Urbanističnega inštituta SRS, pa bo spregovorila o vlogi geografskega pouka in geografske vzgoje sploh pri osveščanju mladine in občanov glede perečih problemov človekovega okolja.

Referatom bo sledila razprava o nakazani problematiki in o vseh drugih vprašanjih, ki se nanašajo na aktivni odnos geografije tako do prirodnega kakor tudi do družbenega oziroma geografskega okolja sploh.

Popoldan bo ob 16. uri redni letni zbor Geografskega društva Slovenije. Po poročilu predsednika bodo sledila poročila vodij aktivov, razprava in volitev novega odbora Geografskega društva Slovenije. Kakor drugekrat, se bomo tudi tokrat pogovorili o našem tekočem in nadaljnjem delu.

Na posvetovanje o tako pereči problematiki današnjega časa, kakor je vprašanje sedanjih razvojnih smeri človekovega okolja, vabi Geografsko društvo Slovenije poleg geografov raziskovalcev in aplikativcev zlasti geografe šolnike.

Geografsko društvo Slovenije

Sinopsis

UDK 371.333:910.1 (497.12)

Medved J.

61000 Ljubljano, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

NEPOSREDNO OPAZOVANJE

Geografski obzornik, leto XXI št. 1 (1974)

Avtor poudarja pomen opazovanja pri geografskem pouku, pomen prehajanja od bližnjega k daljnemu, pri tem pa opozarja, da tega ne smemo pojmovati prostorsko v smislu koncentričnih krogov, ki se širijo od domačega kraja na vedno bolj oddaljene pokrajine in celine. Novi učni načrt za pouk geografije predvideva stalno geografsko opazovanje. To pa mora biti dobro organizirano. Zato pa mora učitelj dobro poznati različne načine spoznavanja okolja, kot so razne vrste anketiranja in kartiranja, ter navajati učence, da bodo spoznavali geografsko stvarnost v delovnem procesu.

UDK 914.971.2:711 + 351.785:69.02/.07

Ravbar M.

61000 Ljubljana, YU, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani

ČRNE GRADNJE KOT ELEMENT TRANSFORMACIJE SLOVENSKE POKRAJINE IN POSLEDICA NEUSMERJENE URBANIZACIJE

Geografski obzornik, leto XXI: št. 1 (1974)

Vedno bolj razširjeni pojav črnih gradenj in divjih naselij, pri nas in drugod po svetu, je posledica nesoglasja med Človekovo potrebo po stanovanju in možnostjo družbe, da to potrebo zadovolji. Odgovornost za ta pojav ne nosi le graditelj, ki krši urbanizacijske norme, ampak tudi družba, ki ne zagotavlja pogojev za legalno gradnjo. Geografa zanimajo črne gradnje kot nov, stihijski način poselitve, ki ovira načrten razvoj mest. Treba bo na osnovi demografske in socialno-geografske analize proučiti potrebe po nadaljnji graditvi stanovanj za celotno Slovenijo in za njene posamezne dele.

UDK 311.2 + 711.28:914.971.2

Orožen-Adamič M.

61000 Ljubljana, YU, Ljubljanski urbanistični zavod, Kersnikova 6

PROBLEMI ZBIRANJA IN OBDELAVE PODATKOV V URBANISTIČNEM PLANIRANJU

Geografski obzornik, leto XXI: it. 1 (1974)

V prvi fazi novelacije Generalnega urbanističnega plana Ljubljane (GUP 2000) se je Ljubljanski urbanistični zavod lotil predvsem analize stanja in raziskav prostorskih možnosti. V tem prispevku bomo govorili predvsem o težavah in problemih, na katere smo naleteli pri našem delu. Pokazalo se je, da so problemi tako mnogostranski in mnogokrat v osnovi neurejeni, da presegajo okvire naših kompetenc in možnosti.

Organizacija, zbiranje, sistemizacija in posredovanje podatkov sodi v našo aktivnost le posredno kot solidna osnova za nadaljnje delo.

Ciklično prostorsko planiranje, še bolj pa kontinuirano prostorsko planiranje zahtevata nedvoumno, prvič občasno, drugič pa sprotno in sistematično spremljanje dogajanja v prostoru. Le-to se na današnji stopnji razvoja informacijskih sistemov Slovenije evidentira na razne prostorske enote.

Glede na povedano smo se geografi lotili dela v začetku zelo širokopotezno, vendar smo morali kasneje zaradi osnovnih sistemskih nejasnosti v marsičem skrbeti prvotni program.

UDK 338.42.009.4 + 910.1.001.2

Kunaver Jelka

61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

STORITVENA OBRT KOT PREDMET GEOGRAFSKIH PROUČEVANJ

Geografski obzornik, leto XXI:št. I (1974)

Pri proučevanju obrti nam dela težave nejasna razmejitev med storitveno in proizvodno obrtjo. Geografa zanima zlasti vloga raznih panog storitvene obrti v življenju posameznih krajev, v preteklosti in sedanjosti. Pri tem mora upoštevati zlasti lokacijske faktorje in njihovo povezanost z gospodarskimi in družbenimi razmerami.

UDK VIO. 1.001.2 + 528.9:331.875

Kristan B.

61000 Ljubljana, YU, Geodetski zavod SRS, Šaranovičeva 12

K UVAJANJU KVANTITATIVNIH METOD IN AVTOMATIZIRANE KARTOGRAFIJE V SODOBNO
GEOGRAFSKO RAZISKOVANJE

Geografski obzornik, leto XXI : 1 (1974)

Kvantitativne metode dajejo geografiji nove in popolnejše možnosti raziskovanja. Avtomatizacija v kartografiji pa omogoča hitro, enostavno in nazorno grafično prikazovanje z računalniki dobljenih podatkov, forej je pomembna zlasti za tematsko kartografijo (SYMAP-karta). Najboljše rezultate daje sodelovanje med kartografi in geografi kot dajalci informacij. Geografi se morajo torej seznanjati z matematiko in statističnimi metodami ter z računalniško tehniko.

UDK 502.76.001.2 + 634.8:914.971.2 "Bela krajina"

Plut D.

61000 Ljubljana, YU, Absolvent na oddelku za geografijo Filozofske fakultete, Aškerčeva 12

BELOKRANJSKO VINOGRADNIŠTVO – PROUČITEV PRIRODNIH POGOJEV

Geografski obzornik, leto XXI : št 1 (1974)

Bela krajina spada med pomembnejše vinorodne pokrajine v Sloveniji. Značilno je, da so tu vinogradniška področja osamljeni otoki na severnem robu belokranjske kotline, da je sortno čistih vinogradov malo in da se delež vinogradov od začetka 90. let 19. st. (trtna uš, po 2. svetovni vojni hitro razslojevanje kmečkega prebivalstva) stalno manjša. Prirodni pogoji pa so tu za vinogradništvo kljub eroziji in premočni vlagi razmeroma ugodni (visoke povprečne letne temperature, zgođen začetek vegetacijskega ciklusa, ugodna lega in primerna tla). V zadnjem času se razmere izboljšujejo, kaže, da postajajo belokranjski vinogradi turistično privlačni.

UDK 910.4(079.3):914.971.2 "Srednje Slovenske gorice"

Zgonik M.

62000 Maribor, YU, Pedagoška akademija Maribor, Mladinska 9

GEOGRAFSKA OPAŽANJA IN RAZMIŠLJANJA NA POTI PO SREDNJIH SLOVENSKIH GORICAH

Geografski obzornik, leto XXI : it. 1 (1974)

Opis ekskurzije v Srednji del Slovenskih goric, ki jo je izvedel mariborski aktiv GDS junija 1973 z namenom, da bi udeleženci popravili svoje površne predstave o tej pokrajini in razčistili kriterije o njeni prostorski diferenciaciji. Spoznali so, da to ni enotna, vinorodna pokrajina, temveč da so med posameznimi deli velike razlike, ne le po oroplastiki, temveč tudi po gospodarski sestavi in po prometno-gospodarski gravitaciji. Na teh primerih so se prepričali, kako zunanji elementi vplivajo na preobrazbo pokrajine.

